

Odnos arhitekture i prostora na primjeru Dječjeg lječilišta u Krvavici

Čelan, Antonela

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:615140>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

Povijest umjetnosti; smjer Konzervatorski i muzejsko galerijski (jednopedmetni)

Antonela Čelan

**Odnos arhitekture i prostora na primjeru
Dječjeg lječilišta u Krvavici**

Diplomski rad

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

Povijest umjetnosti; smjer Konzervatorski i muzejsko galerijski (jednopedmetni)

Odnos arhitekture i prostora na primjeru Dječjeg lječilišta u Krvavici

Diplomski rad

Student/ica:

Antonela Čelan

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Silvia Bekavac

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Antonela Čelan**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Odnos arhitekture i prostora na primjeru Dječjeg lječilišta u Krvavici** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 14. travnja 2023.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Pregled dosadašnjih istraživanja	2
3. Ciljevi	4
4. Krvavica – položaj	5
5. Razvoj turizma u Dalmatinskom primorju	6
5.1. <i>Razdoblje uspona (1945-1965)</i>	7
5.2. <i>Zlatno doba hrvatskog turizma (1965-1975) – izgradnja Jadranske magistrale</i>	10
5.3. <i>Suton od 1975 do 1991.</i>	11
5.4. <i>Formiranje dječjih i omladinskih kampova i odmarališta te odnos s lokalnom zajednicom</i>	11
6. Moderna arhitektura i arhitekti u poslijeratnom periodu	13
6.1. <i>Opća mjesta razvoja moderne arhitekture u Hrvatskoj</i>	13
6.2. <i>Podjela moderne arhitekture prema razdobljima</i>	14
7. Povijest Dječjeg lječilišta u Krvavici	16
7.1. <i>Arhitekt Rikard Marasović</i>	16
7.2. <i>Nastanak i nestanak</i>	18
7.3. <i>Opis arhitekture i njezina prvobitna funkcija</i>	20
8. Status zaštite i zatečeno stanje	24
8.1. <i>Pravna zaštita poslijeratne arhitekture (1945.-1990.) na području Republike Hrvatske</i>	24
8.2. <i>Zaštita Dječjeg lječilišta kao kulturnog dobra Republike Hrvatske</i>	25
8.3. <i>Prodaja Dječjeg lječilišta u Krvavici i Dječjeg sela kod Promajne</i>	27
8.4. <i>Reakcije na javni poziv za prodaju</i>	28
9. Dječje lječilište u svijesti udruga i lokalne zajednice	31
9.1. <i>Udruga mArt</i>	31
9.2. <i>Udruga Slobodne veze</i>	34
10. Novi život arhitekture	35

11. Zaključak	37
12. Literatura	40
Prilozi	44

Odnos arhitekture i prostora na primjeru Dječjeg lječilišta u Krvavici

U radu se obrađuje tema modernističkog arhitektonskog ostvarenja Rikarda Marasovića u Krvavici nedaleko od Makarske. Vojska Jugoslavenske narodne armije od Općine Baška Voda dobiva zemljište u Krvavici i početkom 1960-ih počinje gradnja lječilišnog kompleksa. Arhitektura kružnog lebdećeg volumena na „L“ bloku izgrađena je u svrhu liječenja respiratornih smetnji kod djece vojnih osiguranika. Zgrada postaje vojno odmaralište 1973. godine kada primarna zdravstvena namjena prelazi u turističku. Odmaralište ostaje u toj funkciji sve do 1991. godine kada JNA napušta objekt, a on postaje vlasništvo Oružanih snaga Republike Hrvatske i dom ratnim izbjeglicama. Zgrada je demilitarizirana 2000. godine kada postaje vlasništvo državne agencije Club Adriatic. Privatizacijom uklonjen je i nadzor nad objektom što će rezultirati destrukcijom i propadanjem jedinstvene modernističke arhitekture. Objavljeno istraživanje Mirande Veljačić u *Orisu* disperziralo je saznanje o postojanju ovog objekta što je nadalje potaknulo brojne udruge, aktiviste i pojedince da se uključe u proces zaštite i čuvanja. Naporima pojedinaca, objekt je 2012. preventivno zaštićen da bi potom 2015. godine stavljen pod trajnu zaštitu. Rad kritički sagledava proces od početka gradnje do današnjeg statusa *quo* na način da je metodološki interdisciplinaran te na povijesno-umjetničku osnovu nadograđuje sociološki pristup temi, što sugerira i sam naslov. Objedinjuje prijašnja istraživanja te malobrojne pisane dokumente na jednom mjestu i prožima ih novim činjenicama i spoznajama. Cilj rada iskristalizirao se u pravcu poticanja na razmišljanje o važnosti i valorizaciji modernističke arhitekture u Hrvatskoj na primjeru Dječjeg lječilišta u Krvavici.

Ključne riječi: dječje lječilište, moderna arhitektura, kulturno dobro, Krvavica

1. Uvod

Podno Biokova, među borovima i u blizini mora stvara se jedinstven prirodni ambijent. Sve siluete, igre sjenama, mirisi Mediterana, zvukovi bure i maestrala upijaju se i sintetiziraju u jedinstveno stanje. Na tom mjestu susreta kamena i mora izniknuo je objekt po svojoj formi jednako jedinstven kao i osjećaj koji prožima tijelo u tom krajobrazu. Po svojoj betonskoj suštini očekivalo bi se kako narušava vizuru ili smeta okolini, ali efekt suživota je potpuno suprotan od očekivanog. Isprepletenost prirode i ljudske tvorevine nije uvijek jednostavno postići, ali u ovom slučaju, bez imalo romantiziranja, to je ostvareno. Lebdeće tijelo kružnog tlocrta nalazi se samo nekoliko kilometara južno od Magistrale čija je izgradnja šezdesetih godina 20. stoljeća pridonijela rapidnom razvoju turizma i procesa modernizacije Makarske rivijere. Njegovi obrisi nisu vidljivi s ceste, objekt se otkriva tek pristupom iz neposredne blizine uz obalu kada se događa kemijska reakcija u mozgu i opčinjenost. Na prvi pogled, nije ni jasno o čemu je tu riječ, što dodatno potpiruje maštu i odiše mitskim, a čovjekova želja za istraživanjem tjera ga unutra, da zaviri u ruševinu koja nije izgubila svoj sjaj. Spoj arhitektonskih elemenata koji su začudni, ali realno vrlo dobro funkcioniraju odišu nekim drugim vremenom u kojem se promišljalo o položaju sunca, o puhanju vjetra, o simbiozi s postojećim, a danas od svega toga ostaje nostalgичni osjećaj i melankolični pogled na devastirano, raspadajuće stanje, na nekadašnji sjaj i današnju bijedu koja ima svoje čari.

Ovaj rad obuhvaća kontekst vremena u kojem lječilište nastaje, njegov arhitektonski opis i kronološki pregled života u njemu. Osim toga, bit će riječi o pravnom aspektu zaštite spomenika kulture Republike Hrvatske, ali i o raznim nedaćama koje su se po putu popriječile. Razrada teme privodit će se kraju kroz pregled današnjeg stanja, svijesti o objektu, raznim udrugama i njihovim djelatnostima, interesu lokalne zajednice i ostalih zainteresiranih posjetitelja te konačno promišljanjem o mogućem vidu vraćanja života u okosnicu nekadašnjeg lječilišta.

„Znati prepoznati kvalitetnu arhitekturu 20. st. koja postoji pokraj nas, izreći je, evidentirati – prvi su koraci prema vrednovanju prostora koji smo dobili u naslijeđe. Valorizacija moderne i njeno očuvanje izmiče nam iz ruku te u ovom trenutku opravdano možemo govoriti o potrebi spašavanja, a ne samo(o)čuvanja moderne arhitekture.“¹

¹ B. JURAS, 2012., 4-5.

2. Pregled dosadašnjih istraživanja

Iznimno vrijedno djelo moderne arhitekture smješteno u Krvavici nedaleko od Makarske nije zainteresiralo veliki broj istraživača sve do nedavnih inicijativa koje su istaknule kvalitetu modernističkog zdanja u Krvavici. Moderna arhitektura u Hrvatskoj još nije dosegla svoj sjaj u očima promatrača iako se takva praksa mijenja iz dana u dan zahvaljujući hvalevrijednom radu raznih udruga, lokalne zajednice i pojedinaca koji svojim djelovanjem žele pobuditi svijest o važnosti očuvanja onoga što nam je dano u nasljeđe iz tog perioda. Baš kako je potrebno očuvati ostatke antike, renesansne i baroka, potrebno je očuvati i arhitektonska ostvarenja iz socijalizma, po svojoj prirodi jedinstvena. Upravo je jedno od takvih i Dječje lječilište u Krvavici.

Još ne postoje velike monografije, pisani radovi koji bi objedinili sve informacije na jedno mjesto, čak se ne spominje ni u pregledima moderne arhitekture u Hrvatskoj, koji su sami po sebi rijetkost. Jedine dostupne informacije iz cijelog tridesetogodišnjeg perioda rada i aktivnosti u objektu pronalazimo u šturim podacima iz lokalnih novina koje ga uvijek samo okrznu, nikada ne posvete više od jednog paragrafa samoj izgradnji, eksploataciji i uporabi. Moguće da je tome tako zbog vojnog karaktera samog objekta zbog kojega i izostaje iz katastarske knjige i prostornih planova izgradnje.

Prvi od znanstvenih radova na tu temu izašao je u 50. broju časopisa *Oris* iz 2008. godine pod nazivom *Perje na buri* autorice Mirande Veljačić, koja će kasnije biti i najzaslužnija za pravnu zaštitu arhitekture.

Pokrenute su inicijative udruga i pojedinaca čiji je rad urodio raznim akcijama, izložbama, aktivnostima. Jedna od njih je i izložba *(Ne)vjeruj pripovjedaču – slučaj Krvavica* iz 2021. u Salonu Galić u Splitu, za koju je zadužena Udruga za suvremene umjetničke prakse Slobodne veze. Izložba je objedinila otprije nepoznate informacije o arhitektu kao i o samoj arhitekturi te ponovno ukazala na važnost njezinog očuvanja. Između ostalog, nekoliko se udruga i njihovih članova aktivno bavi organizacijom raznih akcija u prostorima lječilišta, o čemu će biti riječi u posebnom poglavlju.

Hrvatska dokumentarna serija *Betonski spavači* iz 2016. i 2019. obrađuje temu moderne arhitekture u Hrvatskoj i na prostoru bivše Jugoslavije. Treća epizoda prve sezone serije pod nazivom *Tajanstveni objekt u borovoj šumi* gledateljima predstavlja nekadašnje lječilište u Krvavici i upoznaje ih s njegovom prošlošću i zatečenim stanjem.

Kroz razgovor arhitekata Maroja Mrduljaša i Mirande Veljačić opisuje se kontinuitet prostora do 2000-ih godina i njegov diskontinuitet nakon toga, odnosno devastacija. Kadrovi pomno smišljene modernističke arhitekture isprepleteni s borovima i Biokovom u pozadini privukli su mnoge gledatelje i ostavili iza sebe jedan proces spoznaje vrijednosti betona i vapaja za njegovom zaštitom i očuvanjem za buduće generacije.

Kostur Dječjeg lječilišta u Krvavici još uvijek čeka opsežan rad koji će obuhvatiti sve datosti zdanja, ali svaki od ovih navedenih poteza i pokušaja korak je naprijed. Između ostalog, da nije bilo nastojanja poput ovih, objekt bi vrlo vjerojatno nestao u dimu rušenja i rađanja još jednog u nizu postmodernističkog, degutantnog hotela s bezbroj zvjezdica.

3. Ciljevi

Cilj ovoga rada jest poticanje promišljanja i društvene participacije u procesima vrednovanja moderne arhitekture u Hrvatskoj na jednom primjeru. To se ne odnosi samo uskogrudno na struku nego i na sve zainteresirane ovom tematikom zbog čega je odabrana metodologija interdisciplinarnog pristupa temi. Povijest umjetnosti predstavlja bazu na koju se nadograđuje društveno-sociološki pristup. Osim toga, svrhom bih navela i objedinjenje svih poznatih činjenica o ovoj arhitekturi kao i objavu do sada nepoznatih detalja. Nadalje, kroz rad će biti prikazan povijesni kontekst nastajanja, kronologija i opis objekta, konzervatorska rješenja i status kulturnog dobra, njegova uloga u društvu nekada i danas te ideje o mogućoj revitalizaciji. Između ostalog, dotaknut će se i sociološki aspekti rada pojedinih udruga. Arhitektura svojom energijom privlači ljude iz blizine, ali i iz daljine i na taj se način rađaju ideje o mogućem unapređenju, prenamjeni i vraćanju života u ruševine. Svaki pomak i svaki razgovor o ovoj temi korak je naprijed, pa u konačnici i sam ovaj rad, nadam se.

4. Krvavica – položaj

Nedaleko od Makarske, u malenoj uvali ispod Jadranske magistrale smjestila se Krvavica u općini Baška Voda. Prvi spomen imena Krvavica nalazi se u Makarskom ljetopisu tek 1792. godine. Prema jednom od čestih mitova s ovog podneblja na mjestu današnje Krvavice dogodilo se veliko krvoproliće prilikom susreta svatova.² To je dakako samo jedna od brojnih usmenih pučkih predaja i mitova.³ Vjerojatnije je da naziv potječe iz naziva za crvenu zemlju (*terra rubra*) kojom mjesto obiluje, a koja se upotrebljavala i za gradnju kuća u naselju. U mjestu se nalaze i arheološki lokaliteti Gradina, Lazine, Zakuće iz antičkog doba.⁴ U mnogobrojnim monografijama, povijesnim pregledima, studijama ovo se mjesto spominje tek u šturim natuknicama, a Dječje lječilište gotovo se nigdje niti ne pojavljuje. Kirigin ga spominje u knjizi *Makarska rivijera* iz 1976. godine. Osim sažetog opisa, donosi i fotografiju lječilišta iz zraka s južne, morske strane na kojoj je objekt vidljiv, a u njegovoj se blizini ne nalazi ništa drugo osim šume (prilog 1).⁵ Takvu vizuru nalazimo i danas, osim nekoliko privatnih kuća i apartmana te novoizgrađene marine za brodove koja je u neposrednoj blizini i pomoćne zgrade izgrađene u sklopu lječilišta, ništa drugo, doli obale. Osamljenost prostora utjecala je vrlo povoljno na devastacije koje su se događale sustavno od 2000-ih godina pa nadalje (prilozi 2 i 3).

² Isti motiv pronalazimo i nedaleko, u općini Cisti Provo, na arheološkom lokalitetu Crljivici - kada je prema usmenoj predaji došlo do pokolja među svatovima.

³ Makarska rivijera, glasilo SSRN općine Makarska, broj 39, 11, VII, 1975., 25.

⁴ Baška Voda, službene stranice Turističke zajednice općine Baška Voda, <https://baskavoda.hr/krvavica>, pregledano 9.2.2023.

⁵ M. BABIĆ, J. KIRIGIN, 1976., 14.

5. Razvoj turizma u Dalmatinskom primorju

Turizam u današnjoj Hrvatskoj jedna je od glavnih gospodarskih grana, laički kazano turizam je tijekom godina postao primarna djelatnost i izvor prihoda za većinu građana. Danas je nezamislivo ljeto bez horda turista u uskim povijesnim kalama i jezgrama naših priobalnih gradova, pa razmjerno se i zimi znaju pronaći pokoje grupe zainteresiranih stranaca koji uživaju u ljepotama povijesnog krajolika. Mnogo je radova napisano na temu turizma, kako iz uže struke tako i pregleda koji su razumljivi svim čitateljima. Između ostalog, to je tema koja se svakim danom razvija i unaprijeđuje, pokušava se analizirati svaki pojedini segment kako bi vektor ponude i potražnje besprijeckorno funkcionirao.

Kako bi čitatelj dobio bolji dojam o klimi u kojoj je nastalo odmaralište potrebno je svakako uroniti u kontekst vremena i ozračja, u tom je slučaju tema o razvoju turizma u Dalmaciji nezaobilazna.

„Turizam nije prodirao samo na pojedine prostore Makarskog primorja već je nezadrživo prodirao na cijelo područje hrvatskog Jadrana, ne čekajući osiguranje tehničkih, organizacijskih, administrativnih ili pravnih uvjeta.“⁶ Obzirom da se turizam razvijao munjevito i nepredvidivo, infrastruktura postojećih malih mjesta morala se uvelike prilagođavati novim trendovima. Eksplozija domaćih i inozemnih turista rezultirala je neplanskom i neorganiziranom izgradnjom. S vremenskim odmakom promišljanje o turizmu bilo je potrebno kategorizirati i sagledati ga iz svih perspektiva koje bi na koncu tvorile jednu cjelovitu spoznaju o načinu života, promjeni u strukturi društva, razvoju infrastrukture, tipiziranim oblicima arhitekture i na kraju krajeva psihološkom momentu u kojem turizam postaje jedna od vodećih djelatnosti danas.

Za početak bilo je potrebno uspostaviti određene kriterije razmatranja i podjele, pa je tako Svjetska turistička organizacija ponudila rješenje prema kojem se globalni svjetski turizam dijeli na razdoblje prije i poslije svjetskog rata koji označava prekretnicu u tom povijesnom periodu. Takav model primijenjen je dakako i u Hrvatskoj, iako teoretičari smatraju kako je složena situacija i mnoštvo događaja na ovim prostorima moglo manifestirati i drugačiju vrstu podjele.⁷ Stoga, povijesni razvoj turizma u Hrvatskoj

⁶ J. KRANJČEVIĆ, 2012., 213.

⁷ B. VUKONIĆ, 2005., 16.

podijelili su Boris Pirjevac i Oliver Kesar 2002. i na taj su način dobili četiri razdoblja turizma: razdoblje do Prvog svjetskog rata (1850-1914), razdoblje između dva svjetska rata (1918-1939), razdoblje od Drugog svjetskog rata (do 1990) i razdoblje najnovije hrvatske povijesti do današnjega dana.⁸ Nama će dakako za razumijevanje konteksta vremena najviše poslužiti tekstovi usmjereni upravo na razdoblje od Drugog svjetskog rata do 1990. godine – faza intenzivnog turističkog razvoja.

Još se u prvoj razvojnoj fazi (1859-1914) javljaju i razvijaju toplice, odmarališta, lječilišta prvenstveno u kontinentalnoj Hrvatskoj pa onda i u Dalmaciji i na Kvarneru, kako bi se dosegnuo europski razvoj i nastavio poznati i dobro provjereni trend u kojem se odmor povezuje s liječenjem i terapijama. Otvaraju se prva kupališta, škole za plivanje, hoteli i slični objekti i sadržaji.⁹

Razdoblje nakon Drugog svjetskog rata u literaturi je još nazivano i *razdobljem intenzivnog razvoja turizma*. Taj povijesni pregled odnosi se na Jugoslaviju čijom je sastavnicom bivala i Hrvatska do 1991. godine. Taj četrdesetogodišnji period autor atomizira na: razdoblje uspona od 1945. do 1965., zlatno doba hrvatskog turizma od 1965. do 1975. i novi znaci krize od 1975. do 1991.

5.1. Razdoblje uspona (1945-1965)

Poslijeratno razdoblje popraćeno je velikim krizama i gubitcima kako materijalnog tako i ljudstva. Gospodarstvo je u tom periodu bilo prilično uzurpirano, a stanovništvo se drastično smanjilo. Smještajni kapaciteti donekle su se očuvali u Istri i na Kvarneru te u Dalmaciji. Ozračje tog vremena bilo je u znaku obnove razrušenih gradova i mjesta te globalnog oporavka. Težište razvojne politike Jugoslavije bila je industrijalizacija, a turizam u tim planovima ima samo marginalno mjesto.¹⁰

Sve do osnivanja socijalističke države bilo koji oblik rekreacijskog putovanja bio je povlastica za više i srednje klase obrazovanih stručnjaka, obrtnika ili trgovaca. Kolektivna putovanja za radnike i seljake organiziraju se nakon 1945. godine, a u samim

⁸ B. VUKONIĆ, 2005., 21.

⁹ B. VUKONIĆ, 2005., 39-40.

¹⁰ B. VUKONIĆ, 2005., 131-132.

počecima ljudi nisu bili naviknuti na takav oblik odmora ili moglo bi se bolje reći na odmor uopće.¹¹

„ (...) nakon Drugog svjetskog rata i uspostavljanja ‘novog i pravednijeg poretka’, koji stavlja izraziti naglasak na ‘radničku klasu’ i njezina socijalna prava, nova je politička doktrina upravo u turizmu našla odličnu mogućnost da dokaže ispravnost svojih nazora. Domaći se turizam, naime, poticao uz obrazloženje da svatko u novoj državi ima pravo na rad ali i na odmor, za razliku od ‘bivšeg buržujskog sustava’.“

Takve vrste oglašavanja i parola bile su blagonaklone prema brojkama koje ukazuju na povećanje ukupnog turističkog prometa tijekom 1949. godine.¹² Uvođenjem novog programa socijalnog turizma radnici su pretvarani u turiste, a njihova putovanja financirala je država osnivanjem subvencioniranih odmarališta čime su pokušali stvoriti moderni *habitus* (prilog 4).¹³

Narativ o tome kako svaki čovjek ima pravo na rad, ali i na odmor urodile su ne samo povećanjem turističkog prometa nego i otvaranjem brojnih radničkih i dječjih odmarališta, prvenstveno na obali i otocima, ali ona nisu izostala ni u Kontinentalnoj Hrvatskoj, a sve to u svrhu *fizičkog odmora i duševne razonode*.¹⁴ Sve te prilike utjecale su na razvoj ruralnih krajeva koji su do tada bili u stagnaciji i mahom orijentirani na primarne djelatnosti poput poljoprivrede, ribolova i sl.

U *Programu dugoročnog razvoja i plana prostornog uređenja jadranskog područja*, navodi se kako upravo velika moć za rast i razvoj turizma na Jadranu proizlazi iz neizgrađenosti obale i brisanom prostoru na kojem bi se planskom izgradnjom mogla postići optimalna turistička gustoća, za razliku od Španjolske i Italije koje se već suočavaju s posljedicama neplanskog turizma.¹⁵

Nesretni događaj koji je zabilježen na području Makarske 1962. godine uvelike je promijenio strukturu i koncept života na obali, a nedugo nakon katastrofe uslijedit će i spoznaja o pozitivnom učinku. Naime, 7. i 11. siječnja 1962. dogodili su se snažni potresi koji su uvelike oštetili infrastrukturu i u tom trenutku usporili turistički razvoj mjesta, ali

¹¹ K. TAYLOR, H. GRANDITS, 2013., 25.

¹² B. VUKONIĆ, 2005., 135.

¹³ K. TAYLOR, H. GRANDITS, 2013., 27.

¹⁴ B. VUKONIĆ, 2005., 142.

¹⁵ J. KRANJČEVIĆ, 2012., 220-221.

prema brojnim autorima upravo su potresi omogućili daljnji razvoj i modernizaciju, koliko god to neprirodno zvučalo. Prvi razorni potres, 7. siječnja, s epicentrom podno Biokova, magnitude 5.9 po Richterovoj ljestvici, a drugi 11. siječnja s epicentrom desetak kilometara dalje od prvog, magnitude 6.1 stupnjeva po Richteru. Potresi su usmrtili dvije osobe i prouzročili golemu materijalnu štetu. Stradali su brojni privatni i gospodarski objekti, zgrade, škole od Imotskog do Vrgorca, a ove se prirodne katastrofe smatraju najvećima na tom području tijekom 20. stoljeća.¹⁶ Nakon potresa predsjednik sabora SRH i Josip Broz Tito posjetili su oštećena područja i predložili obnovu, ali i preseljenje stanovništva ispod obronaka Biokova (iz sela: Bast, Gornja Brela, Gornje Igrane, Kotišina, Makar, Veliko Brdo) u priobalje, zbog njihove vlastite sigurnosti (prilog 5).¹⁷

„Na sjednici općinskog vijeća Makarske, održanoj 7. veljače, iznijet je podatak da je tijekom evakuacije stanovnika s područja između Krvavice i Živogošća izbjeglo 6500 ljudi, a materijalne štete u općini procijenjene su na 7.816 milijardi dinara.“ (Prilozi 6 i 7)¹⁸

Sanacija štete nakon potresa uvelike je utjecala na modernizaciju, a preseljenje stanovnika iz obližnjih sela dovelo je do svojevrsne deagrarizacije i urbanizacije Makarskog primorja.

Zahvaljujući obnovi iz tzv. *potresnog kredita*, kako sam autor navodi, velik broj privatnih kuća i stanova obnovljen je i u krajnjem slučaju moderniziran. Udio obnove i modernizacije utjecao je i na određene promjene u strukturi i orijentaciji stanovništva. Kako je već prethodno spomenuto, doseljavaju se stanovnici iz obližnjih krajeva (podbiokovskog, zabiokovskog područja pa i Zagore) i zajedno s lokalnim stanovništvom usmjeravaju se na turističku djelatnost. „Pod utjecajem takvih turističko-gospodarskih promjena, Makarska 1963. godine prestaje primati donaciju Republike, koju je do tada primala zbog nerazvijenosti.“¹⁹

¹⁶ M. MUSTAPIĆ, N. KRAJČIĆ, 2012., 310.

¹⁷ M. MUSTAPIĆ, N. KRAJČIĆ, 2012., 312-313.

¹⁸ V. URLIĆ, 2012., 49-50.

¹⁹ B. VUKONIĆ, 2005., 150.

5.2. Zlatno doba hrvatskog turizma (1965-1975) – izgradnja Jadranske magistrale

Unatoč nestašicama i ekonomskim nedostacima koji su obilježili šezdesete i sedamdesete godine 20. st., one su nedvojbeno predstavljale sjajno razdoblje socijalne i potrošačke kulture tadašnje Jugoslavije.²⁰ Mnogi autori složni su da je period od 1965.-1975. označio *zlatno doba* u razvoju turizma, a svakako jedan on najvažnijih faktora koji je utjecao na taj razvoj je završetak izgradnje Jadranske magistrale (prilog 8).

Naime, KJP²¹ i tadašnje federalne i republičke institucije uvidjele su kako je za razvoj masovnog turizma potrebna modernija i suvremenija infrastruktura koja bi uključivala ceste, vodovode, dalekovode i dr. Cesta koja bi povezala obalu s ostatkom europske cestovne mreže građena je u tri etape.

U prvoj etapi do 1959. godine gradila se Jadranska magistrala koja je spajala Rijeku sa Zadrom, trasa od Zadra do Makarske dovršena je 1963. da bi konačnim povezivanjem Makarske s hrvatsko-crnogorskom granicom 1963. godine bila završena njena izgradnja, a hrvatska obala postala jedna od europskih poveznica. Moderna cesta dužine 638 kilometara bila je jedan od temeljnih preduvjeta za urbani i ubrzani razvoj turizma, ali i industrije toga podneblja (prilog 9).²²

Tijekom čitavog razdoblja bivše Jugoslavije turizam je doživljavao uspone i padove, ali je turistički promet bio u stalnom porastu čak i u kriznim godinama (1972. boginje, 1976. energetska kriza, 1979. potres). Osim svojeg intenzivnog razvoja znatno je izmijenio i demografsku dinamiku i bio samo jedan, ali ne i glavni, indikator za smanjenje broja stanovnika u zaleđu jadranske obale.²³ Kako je već rečeno, dolazi do golemog razvoja infrastrukture, a turizam se počinje shvaćati ozbiljno u smislu da ne pruža samo „sunce i more“ nego da se razvijaju i drugi sektori poput prometa, trgovine, industrije, zdravstvenih ustanova i sl. Kasniji naraštaji baštinili su mnogo toga upravo iz ovoga perioda koji je bio ključan za daljnji rast i razvoj kako obale tako i kontinenta. Dakako da su propaganda i oglašavanje marljivo radili na tome da obalu prikažu što primamljivije, egzotičnije i urbanije nego li je to u stvarnosti i bila, izuzevši neupitne

²⁰ K. TAYLOR, H. GRANDITS, 2013., 39.

²¹ Komunistička partija Jugoslavije.

²² M. MUSTAPIĆ, N. KRAJIC, 2012., 308.

²³ B. VUKONIĆ, 2005., 157.

prirodne ljepote. U oglasima jugoslavenske turističke uprave ne samo da je jadranska obala uspoređivana s Francuskom rivijerom i Amalfijem nego i s Kalifornijom i Copacabanom. U jednom od takvih časopisa opisana je kao „Florida u zemlji vina i maslinika (prilog 10)“.²⁴

5.3. *Suton od 1975 do 1991.*

Nakon 1975. godine nastupa razdoblje umjerenog rasta zbog usporenog ili pak izostalog procesa redistribucije te brojnih gospodarskih ili političkih događaja popraćenih krizama koje su svojevrsno dovele i do pada tadašnje savezne Vlade.²⁵

„Nakon što je gospodarstvo potkraj 1970-ih potonulo, a kriza se pokazala u sljedećem desetljeću, pad životnog standarda doveo je do izoštrenijih debata o socijalnim pitanjima i do intenziviranja nacionalne političke retorike.“²⁶

5.4. *Formiranje dječjih i omladinskih kampova i odmarališta te odnos s lokalnom zajednicom*

Još od 1946. godine uzastopno se razvijaju brojna odmarališta, lječilišta i kampovi za djecu diljem obale. Takva vrsta programa osmišljena je u svrhu edukacije zdrave djece i omladine, međutim ta se definicija svojevrsno morala proširiti i uključiti svu neishranjenu, anemičnu i bolesnu djecu kojoj je bilo potrebno pružiti i svojevrsnu zdravstvenu njegu i skrb. Ishod takvog plana jest osnivanje ljetovališta koja su razvila poseban program za mlade, a on se zasnivao na financiranom hranjenju i medicinskoj njezi i skrbi, smještaju i socijalizaciji. Najpoznatiji takvi oblici odmora su ljetni kamp u Zaostrogu i ljetni kamp na Murteru.²⁷

Očekivali bi kako mjesna zajednica s oduševljenjem pozdravlja ovakve projekte od kojih bi mogla profitirati, ali taj odnos lokalaca i posjetitelja nije uvijek bio bajkovit. Postoje brojni zapisi o tome kako se netko od stanovnika žali na neodgojenu mladež koja vandalizira njihovu imovinu i uznemiruje ih svojim ponašanjem. Primjera radi, može se navesti pismo gvardijana samostana poslano upravitelju ljetnoga kampa u Zaostrogu 1949. godine, koje svjedoči o vandalizmu omladine nad crkvenim dobrom.²⁸ Dakako da

²⁴ R. YEOMANS, 2013., 110.

²⁵ B. VUKONIĆ, 2005., 167-169.

²⁶ K. TAYLOR, H. GRANDITS, 2013., 40.

²⁷ R. YEOMANS, 2013., 99-104.

²⁸ R. YEOMANS, 2013., 106.

su takvi primjeri duboko ideološki i religiozno uvjetovani, ali nisu zanemarivi za ovu temu jer je sličnih primjera u kojima se mjesna zajednica osjeća ugrožena zbog djelovanja odmarališta dogodila i u Krvavici o čemu pišu tadašnje lokalne novine.

Naime, u mjesnom mjesečniku *Makarska rivijera* 1975. godine izlazi članak pod naslovom *Nešto i o naselju Krvavica – kada urbanistički plan?*. U jednom dijelu teksta navodi se kako su mještani Krvavica uvijek strpljivo promatrali turistički procvat koji je naročito nakon 1965. godine zahvatio cijelu rivijeru, kako je to prethodno u radu već i navedeno. „Kada je 1963. godine u Krvavicama sagrađeno lječilište za djecu vojnih osiguranika Krvavičani su živjeli u nadi da će time nešto više dobiti, ali tek tada dolazi do stalnih problema u odnosu s korištenjem plaže u Krvavici, koji ih prate više od 10 godina.“ Prema izvoru, održano je bezbroj sastanaka i s najvišim čelnicima i upraviteljima u JNA, ali nikada nije postignut sporazum koji će zadovoljiti obje strane. Krvavičani nisu dugo imali pristup samoj plaži zbog toga što je na rampi lječilišta stajao naoružani vojnik kao da čuva najvažniji vojni objekt, a ne odmaralište. Situacija se promijenila tek 1973. godine, kako se navodi, kada je došlo do „likvidacije vojno-dječjeg lječilišta“, a objekt je prešao u vlasništvo vojno-ugostiteljske ustanove *Baško Polje*.²⁹ Ovo je jedan pogled na zbilju, jedan izolirani trenutak koji se navodi u lokalnim novinama. Svjedočanstva radnika koji su mahom bili domaće stanovništvo malo su drugačija, naravno da ne dolazi do međusobnog isključivanja jedne i druge istine. Naime, u spomenutom HRT-ovom serijalu *Betonski spavači* svoj radni vijek opisuje Marijan Andrijašević, nekadašnji ravnatelj lječilišta. Prema njegovom svjedočanstvu, lokalna zajednica je imala puno više koristi nego štete od samog lječilišta. Najveći udio zaposlenika mahom je bio iz samoga mjesta i okolice, a ostali stanovnici mogli su koristiti liječničku pomoć u samoj kući. Obzirom na vojni karakter, sasvim je logično da je on bio pod nadzorom, a kako to navodi Andrijašević, ti su vojnici JNA³⁰ uvijek bili fleksibilni i razumni te spremni pomoći bilo kome iz mjesta.³¹

²⁹ Makarska rivijera, glasilo SSRN općine Makarska, broj 46, 17.X.1975., Godina II., 5.

³⁰ Jugoslavenska narodna armija

³¹ *Betonski spavači*, dokumentarna serija, Maroje Mrduljas (režiser), 2019., sezona 01, epizoda 03, govornik Marijan Andrijašević.

6. Moderna arhitektura i arhitekti u poslijeratnom periodu

6.1. Opća mjesta razvoja moderne arhitekture u Hrvatskoj

Moderna se u arhitekturi u Hrvatskoj javlja još dvadesetih godina prošloga stoljeća kada pristižu studenti Loosa i Le Corbusiera inspirirani i napojeni na izvorima modernizma. Drugi svjetski rat naglo je prekinuo razvoj moderne misli u arhitekturi te se nakon njega stremilo obnovi objekata primarne važnosti. Kako je prekinut kontinuitet rada tako je prekinut i kontinuitet misli pa je bilo potrebno pronaći nova izvorišta i usmjerenja.³²

U članku *Stanje stvarnosti, jedno viđenje 1945.-1985.*, Neven Šegvić započinje svoj tekst određivanjem položaja arhitekture poslijeratnih godina na hrvatskom tlu. Između ostalog, navodi kako su se rasprave vezane za razvoj i smjer u kojem arhitektura ide vodile još 1944. godine u tek oslobođenom Splitu. Navodi sudionike tih sastanaka, a neki od njih su: Milovan Kovačić, Josip Seissel, Rikard i Miro Marasović, Josip Kodl, Fabijan Kaliterna, Boris Katunarić, Marko Markovina i drugi. Takvi su sastanci rezultirali osnivanjem urbanističkog seminara ZAVNOH-a. Uz Hrvatsku konferenciju iz 1944. i Kongres u Topuskom 1945., to je jedini seminar posvećen upravo arhitekturi i urbanizmu. Prilikom tog događaja, izvršena je preinaka pojma moderna arhitektura, koja se od tada tumačila bogatije, šire i svestranije nego li je to bio slučaj prije. Osim toga, naglašavan je urbanistički karakter buduće arhitekture.³³ „No stvari nisu tekle ravnomjerno, a najmanje idealno. Jedan kolegijalni dogovor, zaključci ovog ili onog skupa, nisu bili dostatno proporcionalni sa silinom građevinskog zahvata u porušenoj zemlji, koji se razbuktao do nepredviđenog i nekontroliranog zamaha.“³⁴

Godine 1946. stvoren je veliki Zemaljsko-građevno projektantski zavod Hrvatske u kojem se okupio tada vodeći arhitektonski kadar, što je bila i svrha, da svi vrhunski arhitekti budu na jednom mjestu, razmjenjuju ideje i misli i razvijaju buduću arhitekturu. Razvija se industrijska arhitektura, razni oblici stambene arhitekture, počinje urbanističko planiranje, a europski izvori i nadahnuća još su uvijek u podsvijesti, ali znatno manje nego prije zbog ograničenih veza i odnosa u to vrijeme pa je arhitektura postala društveno

³² T. PREMERL, 2012., 21.

³³ N. ŠEGVIĆ, 2012., 125.

³⁴ N. ŠEGVIĆ, 2012., 125.

angažirana. Na isti način se odnosilo prema arhitektima, oni nisu više bili privatni djelatnici nego „dio društvene mašinerije“.³⁵

Oformljene su brojne grupe i udruge koje su se bavile praktičnim, ali i teorijskim pristupima arhitekturi i načinu na koji ostaviti znamen svoga vremena. Ističe se Zadruga arhitekata koji su preko DAZ-a obavljali svoju projektantsku praksu i kolegijalna asocijacija Plavi 9: Bartolić, Marasović, Gomboš, V. Kauzlarić, Ostrogović, Haberle, Bahovec, Tušek i Urlich. Oni su predstavljali i zastupali interese malih atelijera.

Šezdesetih godina prošloga stoljeća formira se druga generacija arhitekata koja je svoju inspiraciju potražila u sudaru svjetova od Amerike do Japana, kao nikad prije na ovim prostorima. U tom periodu započinje intenzivno praćenje svjetskih trendova što je popraćeno u kritikama koje su pisale o zastarjelom funkcionalizmu koji se malo po malo napušta.³⁶

6.2. Podjela moderne arhitekture prema razdobljima

„Ako arhitekti žele da im profesija ne zastari, oni moraju postati vješti konstruktori, sposobni da iskoriste sva sredstva koja im naše društvo pruža.“³⁷

Prema Premerlu, poslijeratno razdoblje moglo bi se grupirati u četiri skupine: prva od 1945. do 1955., druga od 1955. do 1970. godine, treća tijekom 1970-ih i četvrta tijekom 1980-ih.³⁸

U prvom periodu preokupacija je bila obnova porušenog, urbanistički planovi i veliki zahtjevi jer je to svakako bilo od primarne važnosti. U tom periodu nije bilo prostora za nastavak prijeratnog razvoja, a to će i utjecati na kasniju potrebu pronalaska novih izvora. Protagonisti međuratne arhitekture poput Drage Galića, Lavoslava Horvata, Josipa Seissela, Vladimira Turina i ostalih bili su još uvijek prisutni na sceni, ali možda nisu bili dovoljno snažni da prenesu svoje ideje na mlađe generacije. Možda tada nije postojala tolika svijest o količini novih ideja i njihovoj vrijednosti koje bi se trebale nastaviti ostvarivati. Osim toga, građevinska je industrija bila pogođena ratom kao i ostale djelatnosti, pa okolnosti jednostavno nisu dopuštale nastavak i razvoj započetog.

³⁵ N. ŠEGVIĆ, 2012., 126.

³⁶ N. ŠEGVIĆ, 2012., 129.

³⁷ N. PEVSNER, 1972., 16.

³⁸ T. PREMERL, 2012., 21.

U razdoblju od 1955. do 1970. godine arhitektura doživljava nagli razvoj zbog probuđene svijesti o njezinoj vrijednosti. Dolazi do velikog otvaranja prema svijetu i upliva novih ideja i dostignuća na naše podneblje. Upravo sada dolazi do raskida s graditeljskom baštinom prije rata jer je protok vremena između ova dva perioda bio prekratak da bi se ta arhitektura mogla valorizirati i prisvojiti kao nasljeđe čijom se putanjom treba kretati dalje. Arhitektura u ovom periodu postaje stvaralački plodna društvena disciplina.

Sedamdesetih godina dolazi do novih zamaha, a autorska arhitektura postaje najzastupljenija. Dolazi do odmaka od „poratnog internacionalizma“ i prvih naznaka novih postmodernističkih tendencija. Iako su osamdesete popraćene minimalnom dekadencijom i gubitkom orijentira, u ovom razdoblju bilo je potrebno osnažiti valjanosti prijeratne arhitekture i sagledati ih s poodmaklog stajališta. Dolazi do generacijske smjene arhitekata koji kritički preispituju graditeljsko nasljeđe moderne. Taj trend protezat će se do kraja osamdesetih.³⁹ Nastupanjem devedesetih dolazi do brojnih društveno-političkih promjena i osamostaljenja Republike Hrvatske što će daljnji razvoj postmodernizma u arhitekturi ostaviti po strani na neko vrijeme.

³⁹ T. PREMERL, 2012., 22-23.

7. Povijest Dječjeg lječilišta u Krvavici

7.1. Arhitekt Rikard Marasović

Istraživanje arhiva, javnih i privatnih, pretraživanje literature, razgovor s ljudima i brojne druge metode rada, nisu bile dovoljne da se o arhitektu Rikardu Marasoviću danas zna dovoljno, da priča o njemu i njegovom radu bude zaokružena. Iz brojnih razgovora s ljudima koji su se na bilo koji način dotaknuli ove teme ne saznaje se mnogo podataka jer ni oni sami tijekom godina istraživanja nisu uspjeli doći do tolike količine materijala koji bi mogao onda tvoriti nekakav pregled ili monografiju.

Njegovo ime pojavilo se prilikom istraživanja ovoga slučaja, a otkrila ga je već spomenuta, arhitektica Miranda Veljačić. „Što se tiče arhitekta, nešto smo saznali od njegove rodbine iz Splita, ali smo najviše toga našli na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Ljudi su znali za njega, kolege, ali nitko nije znao reći neku njegovu biografiju, to smo na kraju na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu iskopali neki mali pasus o njemu, nešto smo malo saznali. Ja sam poslije kroz rad u udruzi uspjela saznati još neke stvari, radio je na Plitvicama Titovu rezidenciju, tad sam bila svjesna da je to njegov projekt, ali ništa crno na bijelo.“⁴⁰

Jedan od rijetkih pisanih spomena arhitekta Marasovića jest jedan mali pasus *In memoriam Rikard Marasović (1913-1987)* autora Igora Skopina, objavljen u 411. broju časopisa *Čovjek i prostor* iz 1987. godine (prilog 11). Autor započinje svoj tekst navodom kako je tok života jednog lucidnog i talentiranog arhitekta završen. Prema njegovim riječima, Marasović je rođen u Splitu 1913. godine, a diplomirao je arhitekturu na Tehničkom fakultetu u Zagrebu neposredno prije samoga rata. Tijekom studiranja radio kod arhitekta Ernesta Weissmanna te Stanka Kliske čiji su atelijeri sudjelovali na velikim natječajima izgradnje „Bujatričke zgrade, Kirurški klinike u Beogradu te zgrade Ekonomskog fakulteta u Zagrebu.“ Sudjeluje u NOB-u od 1943., a nakon rata i u obnovi zemlje, poglavito Istre i Brijuna kao čelni čovjek za urbanizam u Pazinu. Osim toga, predaje kao profesor na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu i paralelno obnaša ravnateljsku funkciju tadašnjeg Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture Hrvatske. Napušta te dvije pozicije kako bi se istinski mogao posvetiti arhitekturi i slikarstvu. Tijekom karijere osvojio je više od 25 nagrada na jugoslavenskim i

⁴⁰ Transkript intervjua s Mirandom Veljačić (Platforma, 9,81), neobjavljeni tekst, 19.01.2023.

međunarodnim arhitektonskim natječajima. Među prvim nagradama ističe se ona za hotel u Plitvicama iz 1939. godine, a posljednja u nizu jest nagrada za stambeno naselje i bolnicu u Švicarskoj (1984-1986). Od ostalih projekata autor ističe: Dom predsjedništva vlade u Plitvicama, klinika u Beču, dječja bolnica pod Biokovom (Krvavica), Hotel Jugoslavija u Beogradu, Vojno-medicinska akademija u Beogradu itd.

„Lucidan, beskompromisan, protivnik dogme i oportunitizma” koji „nije mogao preskočiti sve prepreke koje su se postavljale od idejnog projekta do realizacije zamisli” te da mu je za to „trebao drukčiji karakter, takav koji ne bi provocirao oporbu i neshvaćanje.“⁴¹

Na izložbi pod nazivom *(Ne) vjeruj pripovjedaču – slučaj Krvavica* koju je organizirala Udruga Slobodne veze u Salonu Galić u Splitu, u listopadu 2021. godine saznaju se još neki, kratki detalji iz života arhitekta Marasovića. Jedan od njih svako je činjenica da napušta projektiranje i počinje se baviti slikanjem akvarela. Jedan od njegovih suvremenika bio je i Josip (Joža) Ladović, koji je za njega zapisao:

“Oni koji su ga površno poznavali smatrali su ga pomalo čudnim egocentrikom, ali oni koji su mu se uspjeli približiti znali su da se iza te maske skriva osjetljiv sanjar i dobrovoljni samotnik, superiorne inteligencije”⁴²

Ko-kustosica Antonija Vodanović primjećuje kako je tijekom života obnašao istaknute društvene funkcije (gradski zastupnik, profesor na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu, direktor Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture Hrvatske), a neproporcionalno tome njegov rad je nepoznat. Sudeći po arhitekturi u Krvavici, kvalitetni arhitektonski projekti nisu prepoznati niti su publicirani u tadašnjim časopisima za arhitekturu i urbanizam⁴³ (*Arhitektura, Čovjek i prostor, Prostor* itd.).

Ostvarenje i rad Rikarda Marasovića, kako je to Skopin zapisao još 1987. godine „(...) davali su svježinu i kisik našoj arhitekturi, ostavio je vidan trag u njoj na što je vrijedno još se osvrnuti pri sastavljanju antologije hrvatske suvremene arhitekture“.⁴⁴

Izgledno je da će ime arhitekta Rikarda Marasovića u nekom od budućih trenutaka zabljesnuti i postati glavnim interesom istraživanja koje će onda na temelju novih spoznaja objelodaniti i objediniti sve činjenice na jednom mjestu. To bi moglo rezultirati

⁴¹ I. SKOPIN, 1987.,5.

⁴² HULU, Virtualne izložbe, <https://hulu.virtualne-izlozbe.com/slobodne-veze/>, pregledano 15.02.2023.

⁴³ HULU, Slobodne veze, (Ne) vjeruj pripovjedaču - slučaj Krvavica, <https://hulu-split.hr/izlozbe/ne-vjeruj-pripovjedacu-slucaj-krvavica/>, pregledano 15.02.2023.

⁴⁴ I. SKOPIN, 1987.,5.

valorizacijom i inkorporiranjem njegovog rada u kanon moderne arhitekture u Hrvatskoj, ali i u svijetu.

7.2. Nastanak i nestanak

Regionalni plan turističke izgradnje obalnog područja od Brela do Podgore iz 1961. navodi planirane smještajne kapacitete od Brela do Podgore prema vrsti smještaja i broju ležajeva. U tom planu spominje se kako Dječje ljetovalište u Krvavici broji 1200 jedinica smještajnih kapaciteta što je ujedno i ukupni kapacitet tog mjesta predviđen regionalnim planom za tu godinu (prilog 12).⁴⁵ To bi značilo da oko same građevine nisu postojali nikakvi smještajni kapaciteti za turiste druge vrste i da je mjesto u tom pogledu bilo turistički nerazvijeno što je možda i bila namjera za izgradnju jednog takvog objekta za liječenje i odmor djece koja će biti izolirana i sigurna.

Općina je tadašnjoj vojsci dala lokaciju na kojoj se u samo nekoliko godina izgradilo lječilište za djecu s plućnim bolestima. Objekt je gradila vojska, a njegov karakter izuzeo ga je iz prostornih i urbanističkih planova. Prilikom izgradnje, sagrađena je i pripadajuća cesta i lučica, tok obližnjeg potoka reguliran je, a plaža je uređena. Lječilište je otvoreno 1. svibnja 1965. godine (prilog 13).⁴⁶

Objekt radi u prvobitnoj funkciji do 1973. godine kada postaje vojno odmaralište i njegova se zdravstvena svrha zamjenjuje onom turističkom. Kako to navodi autorica Vodanović, izvan sezone, vojno odmaralište postaje dostupno osobama s posebnim potrebama, radnicima slabijeg imovinskog stanja te učenicima osnovnih škola. Sama turistička prenamjena proizašla je iz nemogućnosti financijske samoodrživosti vojnih i radničkih odmarališta na Makarskoj rivijeri u to vrijeme (prilog 14).⁴⁷

Prema svjedočenju bivšeg ravnatelja lječilišta, ono prestaje s radom 1990. godine kada se Jugoslavenska narodna armija povlači s lokaliteta, a objekt preuzima Ministarstvo obrane Republike Hrvatske i vojska u čijoj je nadležnosti do 2002. godine.⁴⁸ Nakon 2002. godine zgrada je demilitarizirana, nadzor nad njom prestaje i njezina sudbina prepuštena

⁴⁵ J. KRANJČEVIĆ, 2012., 219.

⁴⁶ Betonski spavači, dokumentarna serija, Maroje Mrduljas (režiser), 2019., sezona 01, epizoda 03, govornik Maroje Mrduljaš.

⁴⁷ HULU, Slobodne veze, (Ne) vjeruj pripovjedaču - slučaj Krvavica, <https://hulu-split.hr/izlozbe/ne-vjeruj-pripovjedacu-slucaj-krvavica/>, pregledano 15.02.2023.

⁴⁸ Betonski spavači, dokumentarna serija, Maroje Mrduljas (režiser), 2019., sezona 01, epizoda 03, govornik Marijan Andrijašević.

je državnoj agenciji Club Adriatic što je ujedno označilo i početak devastacije.⁴⁹ Propadanje, namjerno uništavanje, krađe materijala traju već dva desetljeća otkako je kuća ostala bez ikakvog nadzora. Jedan od, već spomenutih faktora, svakako je i njezina izoliranost koja pogodno utječe na vandalizam, ali glavnu ulogu u tome igra nebriga i nemar onih kojima ona zakonski pripada. Bez obzira na sve njezine karakteristike, ona, baš kao i brojni drugi modernistički objekti izgrađeni od betona, nisu smatrani nečim što je potrebno čuvati te je njihovo napuštanje otvorilo svojevrsnu samoposlugu građevinskog materijala, namještaja i ostale opreme (prilozi 15, 16, 17, 18, 19). O tome svjedoči i članica Udruge mArt:

„Lokalna zajednica ima frustraciju prema tom prostoru, zato što je on do 2000. godine bio potpuno opremljen, opremljen do te mjere da si ti mogao ući i spavati unutra, sve je bilo u funkciji. Nakon što su izašle zadnje izbjeglice i nakon šta je ostao zapušten ili zaboravljen počelo se iz njega krasti. Pošto je to objekt koji je uz more i nema rezidencijalnih kuća okolo, nitko nije mogao ni primijetiti niti je čuvao to, a do tada je to bio čuvani objekt. Za vrijeme Jugoslavije tu je bila JNA, kasnije Hrvatska vojska, nakon što je prestalo biti čuvano je nestalo sve, od posteljine, namještaja pa čak i kablova iz zidova, svega. Onda frustracija lokalnog stanovništva, zašto se ja tu nešto trudim kad se država ne brine o tome, kad se općina ne brine o tome. Onda smo mi, neka mlađa generacija odlučili da se nikad ne može dočekati da se netko pobrine o tome pa da se kaže ‘bravo, hvala’. Mi smo se pobrinuli u svojim mogućnostima koliko smo mogli.“⁵⁰

Učestalijim cirkuliranjem ljudi u objektu, smanjena je devastacija, kako to tvrde iz Udruge mArt. Naime, njihove brojne akcije poput čišćenja prostora i vodstva kroz kuću omogućili su im bolji uvid u zatečeno stanje i praćenje brzine devastacije, koja se ne odvija toliko progresivno kako je to bilo prije. Danas, pogotovo u ljetnim mjesecima kada je obližnja plaža prepuna turista, gotovo je nemoguće objekt zateći u tišini, u njemu uvijek koračaju zainteresirana djeca i odrasli. Tijekom zimskih mjeseci može se naići na pokojeg zainteresiranog slučajnog ili namjernog prolaznika. Bit leži u tome da je kuća na osami prestala biti toliko usamljena kao prije i da sada ljudi, kojima je stalo do njezinog

⁴⁹ HULU, Slobodne veze, (Ne) vjeruj pripovjedaču - slučaj Krvavica, <https://hulu-split.hr/izlozbe/ne-vjeruj-pripovjedacu-slucaj-krvavica/>, pregledano 15.02.2023.

⁵⁰ Transkript intervjua s Tinom Divić, Udruga mArt, neobjavljeni tekst, 12.12.2022.

očuvanja, prate zbivanja, dokumentiraju i pokušavaju spriječiti daljnje destrukcije, iako se one jedino mogu zaustaviti zatvaranjem cijeloga prostora.

„U principu kada dođe ljeto, taj je prostor konstantno pun, u njemu stalno netko cirkulira, a kada dođe zima to je *horror* priča. Po ljeti je to konstantno, djeca se igraju. Mi smo prvenstveno htjeli to počistiti da ljudi mogu hodati i istraživati, da se ne ozljede. Zadnjih pet godina otkad mi intenzivno pazimo, fotografiramo, dokumentiramo, užasno je primjetno propadanje.“⁵¹

Prema Zakonu, vlasnik kulturnoga dobra, u ovom slučaju Republika Hrvatska, dužan je postupati s kulturnim dobrom s dužnom pažnjom, osobito ga čuvati i redovito održavati⁵², što svakako nije slučaj Krvavica. „Kada vlasnik trajno napusti kulturno dobro ono postaje vlasništvo Republike Hrvatske“.⁵³ No, što se dogodi kada Republika Hrvatska trajno napusti kulturno dobro?

7.3. Opis arhitekture i njezina prvobitna funkcija

Gusta borova šuma zaštitila je objekt i dala mu privatnost, intimnost, mističnost, a to su jedni od najčešćih epiteta kojima ga se poblizje opisuje. Vožnjom preko Magistrale gotovo je nemoguće uočiti ovo zdanje, a da prethodno nismo upoznati s njegovim postojanjem, pa upravo toj mističnosti pridonosi trenutak otkrivanja i spoznaje nečeg neočekivanog u raslinju borova i blizini mora. Intiman odnos prirode i arhitekture gradi se u više slojeva, počevši s tim da se objekt prilagođava terenu i njegovim datostima (prilog 20).

Prostorom dominira lebdeći volumen kružnog tlocrta koji se oslanjana na stupove prizemnog dijela „L“ bloka.⁵⁴ Okrugle kuće, kuće na stupovima, kuće s unutarnjim dvorištima zasebni su objekti, ali u ovom slučaju svi su ti elementi spojeni na jednom mjestu i u jednu tipologiju.⁵⁵ Osim ove dominantne kuće, u neposrednoj blizini nalazi se i pomoćna, jednostavna zgrada koja je izgrađena u sklopu lječilišta, a služila je za smještaj osoblja na taj način razdvajajući svijet odraslih i svijet djece (prilozi 21, 22, 23).

⁵¹ Transkript intervjua s Tinom Divić, Udruga mArt, neobjavljeni tekst, 12.12.2022.

⁵² Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara RH, članak 20.

⁵³ Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara RH, članak 32.

⁵⁴ M. VELJAČIĆ, 2008., 134.

⁵⁵ Betonski spavači, dokumentarna serija, Maroje Mrduljas (režiser), 2019., sezona 01, epizoda 03, govornik Maroje Mrduljaš.

U gornjem registru kružnog oblika na glavnoj zgradi, nalazili su se smještajni kapaciteti za djecu, 12 soba i jedna soba za dežurno osoblje i sanitarije, a u donjem dijelu kuće nalazile su se igraonice, kantina, restoran, TV sala, dnevni boravak i ostale logističke i društvene prostorije.⁵⁶ U sobama je spavalo po šestoro djece, a svaka soba je imala izlaz na balkon na kojem se također očituje ideja manjih mjerila i prilagodbe uzrastu (prilog 24). Sunčeva svjetlost prodirala bi u sobe preko balkona koji su nadsvođeni betonskim pergolama, te visokih krovnih prozora, otvora kroz koje bi ujedno strujao i svjež zrak s Biokova. Osim toga, izdignutost kuće na stupove omogućuje dodatan prodor zraka s donje i gornje strane. Arhitekt je na funkcionalan način, potpunim korištenjem prirodnih elemenata sunca, vjetera, mora i spoznajom okoliša riješio pitanje ventilacije, cirkulacije zraka i dopiranje svjetlosti u sve prostorije kuće, a time i poboljšano liječenje.

Koliko god romantičarski zvučalo da je arhitekt iskusio prirodu i mjesto na kojem je planirao svoj projekt, u ovom slučaju to je vrlo opipljivo i gotovo činjenično. Cijeli je prostor prožet prirodom, od otvorenosti objekta, unutarnjim dvorištem i vrtom do gornje terase na kojoj se osjeti miris borova i strujanje bure i maestrala, a u pozadini se nalazi masivno Biokovo. Funkcija kuće kao rehabilitacijske ustanove za djecu s dišnim bolestima očita je kada se svi ovi elementi razmotre i uzmu u obzir. Osim toga, sve je izgrađeno po mjeri djeteta, zaigranost i lucidno osmišljeni elementi koji se nadopunjuju, čine ovaj projekt prepoznatljivim (prilozi 25 i 26).

Na prvi pogled čini nam se da je arhitektura u potpunosti otvorena i dostupna sa svih strana, ali glavni ulaz skriveno vijuga lijevom južnom stranom, nadomak plaže i nenadano nas dovodi u otvoreni i transparentni prostor kojim dominira rampa s jedne strane, a s druge strane se nalazi otvor koji je povezivao ostale prostorije s predvorjem. Prema svjedočenju nekadašnjeg ravnatelja, prizemlje kuće služilo je za druženje i djece i odraslih, ali ne samo štićenika nego i lokalnog stanovništva.

„Nekad je ovo bila TV sala, ovde su djeca gledala crtane filmove, a za vrijeme utakmice, dnevnika, pored zaposlenih, a televizije nije imala svaka kuća tada, bilo je pola sela evo ovde. Televizija se gledala do kasnih sati, bilo je živo. Imam puno lijepih

⁵⁶ Betonski spavači, dokumentarna serija, Maroje Mrduljas (režiser), 2019., sezona 01, epizoda 03, govornik Marijan Andrijašević.

sjećanja, ovo je bila lijepa zgrada i ljudi su radili, bilo je nas četrdesetak, to je bila kao obitelj, nije bilo nekog trvljenja jer svak je zna svoj posao, radit je bilo odlično.“⁵⁷

Jedan od intrigantnijih modernističkih elemenata svakako je rampa koja spaja unutarnji gornji i donji registar, a vrlo je česta pojava u arhitekturi ovoga perioda, ne toliko u Hrvatskoj koliko u svijetu. U ovom slučaju ona dominira prizemljem i vijuga do gornje terase i spavaonica stvarajući jedinstvenu sponu među slojevima. U jednom dijelu, na zavoju, postaje toliko zbijena, pomalo i klaustrofobična za odrasle, čime se manifestira ideja djeteta kao mjerila, dječjeg svijeta i zaigranosti arhitekta koji je običan silazak i uspon pretvorio u dinamičnu igru i zabavu. Taj arhitektonski element mjesto je cirkulacije, susreta i rastanka, vizura koje se izmjenjuju te na kraju krajeva distinkcije dihotomija igre i odmora, vanjskog i unutarnjeg, privatnog i javnog (prilog 27).

Nesebičnost kuće i njezina posebnost proizišla je iz logičnog promišljanja funkcije koju ona mora zadovoljiti i ambijenta u kojem se nalazi, a na to ukazuju svi postojeći elementi i njihova realizacija. Upravo je ta nesebičnost utjecala na njezinu (ne)sreću da ostane takva kakva je. Naime, obzirom na današnje standarde i smještajne kapacitete ona ne pruža veliki broj smještajnih jedinica zbog čega se nije ni mogla prenamijeniti u turistički objekt, jedino isplativo za investitore bilo bi njezino rušenje i izgradnja novog hotelskog smještaja. Postojali su zainteresirani investitori, prema svjedočenju načelnika Općine Baške Vode, koji bi išli upravo u tom smjeru rušenja i novogradnje,⁵⁸ što je naravno sada nemoguće zbog statusa trajne zaštite.

„Da bi netko tu pronašao ekonomsku korist, on mora biti manje velikodušan jednostavno to nije racionalno. Oni su imali 12 soba u kojima je spavalo po 12 djece, u jednoj sobi koja ima zajednički ulaz s lijeve i desne strane su sobe u kojima je spavalo po šestoro djece, jedna soba za sestru koja je bila s njima i sanitarije. Danas je to standard jedne dvokrevetne sobe, znači u funkciji turizma pričamo o 12 soba na objektu od par tisuća kvadrata.“⁵⁹

⁵⁷ Betonski spavači, dokumentarna serija, Maroje Mrduljas (režiser), 2019., sezona 01, epizoda 03, govornik Marijan Andrijašević.

⁵⁸ Betonski spavači, dokumentarna serija, Maroje Mrduljas (režiser), 2019., sezona 01, epizoda 03, govornik Joško Roščić.

⁵⁹ Transkript intervjua s Mirandom Veljačić (Platforma, 9,81), neobjavljeni tekst, 19.01.2023.

Konzervatori i investitori morat će osmisliti najbolji način da se kuća sačuva u njezinom izvornom obliku jer bilo kojom drastičnom promjenom jednog od elemenata mijenja se potpuno i koncept funkcije i ideje.

8. Status zaštite i zatečeno stanje

8.1. *Pravna zaštita poslijeratne arhitekture (1945.-1990.) na području Republike Hrvatske*

Konzervatorska služba oformljena je nakon Drugog svjetskog rata temeljem Općeg zakona o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti FNRJ iz 1946. godine. Svi spomenici stavljeni su pod zaštitu Države, a riječ je o pokretnim i nepokretnim objektima ili skupinama objekata, arhitekturi, urbanističkim cjelinama kulturno-historijskog, historijskog, umjetničkog ili etnografskog karaktera ili osobite nacionalne važnosti.⁶⁰

Pojam preventivne zaštite uvodi se 1967. godine u Zakonu o zaštiti spomenika kulture, a u tu se kategoriju ubrajaju spomenici za koje se pretpostavlja da imaju svojstva spomenika kulture, a ta rješenja donose nadležni regionalni tj. općinski zavodi. U prvom zakonu nije naveden rok do kojega se trebaju ispuniti uvjeti prikupljanja dokumentacije i argumenata za stavljanje pod trajnu zaštitu, koji je danas propisan na maksimalno 3 godine od datuma preventivne zaštite (osim za arheološka i podvodno arheološka nalazišta).⁶¹ Zaštita poslijeratne arhitekture intenzivnije se provodi nakon donošenja rješenja o trajnoj zaštiti nakon stupanja na snagu novog Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, 18. lipnja 1999. godine.⁶²

Zanimljivo je izdvojiti da se, među rijetkim spomenom, u ovom članku navodi kako je uspostava konzervatorskog odjela u Gospiću 2004. rezultirala upisom većeg broja poslijeratnih kulturnih dobara s područja Plitvičkih Jezera tj. Nacionalnog Parka. Između ostalog i autorski rad Zvonimira Marohnića i Rikarda Marasovića, Kompleks zgrada Vila Izvor (Z-1862) iz 1949.-1953.⁶³ Ovaj podatak važan je za produbljenje znanja o arhitektu Marasoviću i njegovom radu, obzirom da postoji vrlo malo podataka koji bi atribuirali njegove radove i obznanili ih na jednom mjestu.

⁶⁰ Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, NN (NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21, 114/22), članak 2., Zakona o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti (NN 84/1949)

⁶¹ Zbirka rješenja registriranih nepokretnih spomenika kulture zaključno s 2000. godinom broji 2802 rješenja, a Zbirka rješenja preventivno zaštićenih nepokretnih spomenika broji 3399 rješenja, MK – UZKB/SA

⁶²A. DERANJA CENOKIĆ, I. JELAVIĆ LIVAKOVIĆ, 2015., 21.

⁶³A. DERANJA CENOKIĆ, I. JELAVIĆ LIVAKOVIĆ, 2015., 22-23.

8.2. Zaštita Dječjeg lječilišta kao kulturnog dobra Republike Hrvatske

Nakon objave članka *Perje na buri* arhitektice Mirande Veljačić u 50. broju *Orisa* 2008. godine, nekadašnje lječilište postaje korak po korak poznata i reprezentativna građevina u svijesti pojedinaca, pa i društva.⁶⁴ O tome govori i sama arhitektica Veljačić. Na pitanje o tome kako je došlo do zaštite samoga objekta i tko je za to odgovoran, sugovornica odgovara:

„Kad je jednom taj objekt izašao u časopisu, stvorio se dosta velik interes. Organizacija civilnog društva, zaklada Kultura Nova, još neki ljudi, bili su složni da se pod svaku cijenu pokuša sačuvati taj objekt i da mu se dodijeli neka funkcija. Zaklada kultura Nova imala je ideju da bi taj objekt mogli sačuvati dajući mu funkciju nekakvog regionalnog centra u kulturi i dosta se brzo stvorilo ozračje u kojem su ljudi došli gledati kuću, rađale su se brojne ideje, fakulteti iz Hrvatske i Europe, puno zainteresiranih studenata. U to vrijeme, radilo se na velikoj izložba *Socijalizam i modernost* u MSU u Zagrebu, onda su i oni htjeli da se ta kuća izloži pa smo radili maketu u tu svrhu i stvorio se pritisak oko toga da se zaštiti.“⁶⁵

Naime, ideje o zaštiti bile su primarne i njihovom realizacijom zadali bi se temelji daljnjem promišljanju o funkciji i svrsi odmarališta. Stvorila se mikroklima unutar struke koja je prostrujala sve do zainteresiranih pojedinaca koji su se uključili u proces očuvanja, ali lokalna samouprava nije u tome vidjela ništa što je potrebno valorizirati i što je imalo budućnost.

„Znali smo da lokalna samouprava tu kuću ne želi i ne treba. Konzervatorski odjel u Splitu i mi, Dinko Peračić i ja, počeli smo se baviti tom idejom da bi je trebalo preventivno zaštititi, bez obzira što ne postoji konzervatorski elaborat. Sandi Bulimbašić, konzervatorica iz Splita, angažirala se oko toga, problem je bio što ne postoji izvod iz katastra na kojem se kuća vidi. Proveli smo par godina pokušavajući pronaći način kako da se ta kuća uplani. To nije tako jednostavno, netko mora platiti geodetski elaborat, onda čija je nadležnost, čestice, na kraju se pronašao način da se ipak napravi preventivna zaštita, priložili su se neki drugi dokumenti, napisalo se obrazloženje. U tome je procesu sudjelovala i Katja Marasović, koja je rodbinski vezana za Rikarda Marasovića, ali je i

⁶⁴Društvo Arhitekata Zagreba, <http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/djecje-ljeciliste-u-krvavici-napokon-pod-zastitom,1647.html>, pregledano 26.01.2023.

⁶⁵ Transkript intervjua s Mirandom Veljačić (Platforma, 9,81), neobjavljeni tekst, 19.01.2023.

arhitektica koja se bavi konzervatorskim poslom, nekako smo svi skupa pomogli da se zaštiti, ali prvenstveno je ta zaštita bila rezultat mog istraživanja i članka objavljenog u Orisu, to je bila osnova, nakon toga su se znali osnovni elementi.“⁶⁶

Prema postupku zaštite i uređenju graditeljskog naslijeđa potrebno je provesti četiri osnovne faze koje se međusobno razlikuju po organizaciji izvođenja, vremenskom trajanju i financiranju, a to su: popisno-registracijska obrada, analitičko i plansko-projektna obrada, izvedba radova na graditeljskom nasljeđu te stalno održavanje i inspekcije.⁶⁷

Prema članku 12. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara Republike Hrvatske, za preventivnu i trajnu zaštitu obvezno je utvrditi granice kulturnog dobra koje se zaštićuje, a dostavljaju se nadležnom katastru i općinskom sudu radi zabilježbe u katastru i zemljišnoj knjizi svojstva kulturnog dobra na katastarskim česticama.⁶⁸ Kako je prethodno navedeno, vojni karakter objekta izostavio ga je iz katastarskih i prostornih planova zbog čega je bilo nužno priložiti dodatne dokumente. (Prilog 28)

Dječje lječilište je 2012. stavljeno pod preventivnu zaštitu koja ne može biti dulja od četiri godine u neprekinutom trajanju. Tu odluku donio je nadležni Konzervatorski odjel u Splitu Ministarstva kulture čime je lječilište upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao nepokretno kulturno dobro. U obrazloženju odluke o privremenoj zaštiti, pročelnik Konzervatorskog odjela u Splitu, Radoslav Bužančić komentirao je kako je „riječ o jedinstvenom primjeru moderne lječilišne arhitekture druge faze modernizma. Objekt je reprezentativan primjer tzv. kritičkog regionalizma u modernoj arhitekturi koji je kanone internacionalnog stila preoblikovao slobodnijom uporabom formi i lokalnih materijala“.⁶⁹ Valorizacija preventivne zaštite zasnovana je na osnovnim podacima o objektu, a služi kao osnova za izradu prijedloga stručnih stavova o kategorizaciji, načinima zaštite te konačno proglašenje trajnog zaštićenog dobra. Neki od kriterija koje buduće kulturno dobro treba ispuniti kako bi potpalo pod trajnu zaštitu su: izvornost, rijetkost, reprezentativnost, raznolikost, cjelovitost, ambijentalnost,

⁶⁶ Transkript intervjua s Mirandom Veljačić (Platforma, 9,81), neobjavljeni tekst, 19.01.2023.

⁶⁷ T. MARASOVIĆ, 1985., 58.

⁶⁸ Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, članak 12. (NN 152/14, 90/18)

⁶⁹ <http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/djecje-ljeciliste-u-krvavici-napokon-pod-zastitom.1647.html>, 26.01.2023.

estetsko-umjetnička vrijednost te njihov znanstveni, kulturni, odgojno-obrazovni, rekreacijski, privredni i drugi društveni značaj.⁷⁰

Na temelju dopremljene znanstvene dokumentacije i procesa zaštitne valorizacije, 2014. godine Dječje odmaralište-lječilište u Krvavici zavedeno je pod trajnu zaštitu pod brojem Z-6385 kao jedinstven primjer moderne arhitekture u Hrvatskoj, a i šire.⁷¹ Ukoliko kulturno dobro izgubi svojstva radi kojih je zaštićeno, Ministarstvo nadležno za kulturu donosi rješenje o prestanku svojstva kulturnog dobra, na temelju kojega će se to dobro brisati iz Registra (prilog 29).⁷²

8.3. Prodaja Dječjeg lječilišta u Krvavici i Dječjeg sela kod Promajne

Nekoliko godina nakon donesene odluke o zaštiti, uzbuđenje i interes za arhitekturu nisu prestajali, dapače bili su samo sve jači i izraženiji zahvaljujući radu brojnih udruga, inicijativama pojedinaca, televizijskom serijalu *Betonski spavači* čija je jedna epizoda posvećena upravo lječilištu i drugim akcijama koje su dovele ljude u okrilje kuće. Nije se ništa događalo s tehničke strane, lječilište je i dalje stajalo devastirano, ali jačala je svijest o važnosti objekta i potreba za njegovim očuvanjem.

Nedaleko od Krvavice, u mjestu Promajna nalazi se nekadašnja specijalna bolnica za respiratorne i alergijske bolesti dječje dobi *Dječje selo*, koja je ranije djelovala kao dependansa Zagrebačke klinike za plućne bolesti.⁷³ Na osamljenoj parceli, u borovoj šumi nadomak mora, nalaze se dvije glavne zgrade, u kojima su se vjerojatno nalazile specijalizirane ambulante za pružanje njege te deset baraka i bungalova za smještaj djece i osiguranika. Lako se pretpostavi da je njegova prvobitna uloga nestala početkom Domovinskog rata kada postaje sklonište za izbjeglice nakon čega je uslijedila kontinuirana devastacija.

Na društvenim mrežama osnovano je nekoliko grupa tijekom 2010. i 2015. godine u svrhu povezivanja ljudi koji su na bilo koji način bili u doticaju s Dječjim selom i

⁷⁰ T. MARASOVIĆ, 1985., 65.

⁷¹ A. DERANJA CENOKIĆ, I. JELAVIĆ LIVAKOVIĆ, 2015., 25.

⁷² Zakon o zaštiti kulturnih dobara (NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21), članak 15.

⁷³ Slobodne veze //loose associations, <https://slobodneveze.wordpress.com/2020/05/24/ne-prodaji-djecjeg-ljecilista-u-krvavici-i-djecjeg-sela-kod-promajne/>, pregledano 15.02.2023.

lječilištem kako bi se došlo do novih informacija, fotografija i iskustava vezanih za ovaj dio povijesti.

Zatišjem pred buru, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine objavilo je javni poziv 5/21 – Dječje selo Promajna, k.o. Bast – Baška Voda, 19. ožujka 2020. godine. U tom se dokumentu kao predmet poziva navodi:

„Kupoprodaja nekretnine u vlasništvu Republike Hrvatske u k.o. Bast – Baška Voda, označene kao z.k.č.br. 2988/77, šuma površine 68.273 m², upisane u z.k.ul. 3598, na kojoj u naravi postoje devastirani smještajni objekti bivšeg dječjeg lječilišta za respiratorne bolesti *Dječje selo*.“

Navedena je i početna cijena od 108.420.000,00 kn te rok za podnošenje ponuda koji ističe 20.09.2021. godine. U obrazloženju se navodi kako se predmetna nekretnina nalazi unutar granica izdvojenog građevinskog područja izvan naselja Promajna, planiran za urbanu preobrazbu, gospodarske namjene, ugostiteljsko turističke (T1 – hoteli). Kapacitet turističke zone iznosi 800 kreveta, a već postojeće objekte na parceli moguće je rekonstruirati ili pak srušiti i na njihovom mjestu izgraditi nove, pod uvjetom da se u rekonstruiranim ili novoizgrađenim objektima moraju pružati ugostiteljsko-turističke usluge visokog nivoa.⁷⁴ Prilikom ove objave bivši ministar financija, Goran Marić, najavio je u veljači 2019. kako će se objekt u Krvavici, zaštićeno kulturno dobro, prodavati zasebno.⁷⁵

8.4. Reakcije na javni poziv za prodaju

Burne reakcije na ovaj javni poziv preplavile su naslove lokalnih i regionalnih novina te potaknule na brzo djelovanje. O tome su izvještavali *Slobodna Dalmacija*, *Makarska Danas*, *Kulturpunkt.hr* i ostali mediji, baš kao i Udruge Slobodne veze, arhitekti, aktivisti, kulturni radnici i brojni dugi.

Na službenim stranicama Udruge Slobodne veze// Loose associations objavljeno je otvoreno pismo tj. prijedlog za obnovu Dječjeg sela kod Promajne i Dječjeg lječilišta

⁷⁴Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, Javni poziv 5/21 – Dječje selo Promajna, k.o. Bast – Baška Voda, <https://mpgi.gov.hr/natjecaji/nekretnine-13546/kupnja-nekretnine-u-vlasnistvu-republike-hrvatske-u-k-o-bast-baska-voda/javni-poziv-5-21-djecje-selo-promajna-k-o-bast-baska-voda/13633>, pregledano 15.02.2023.

⁷⁵Kulturpunkt.hr, U smjeru izgubljenih mogućnosti, <https://www.kulturpunkt.hr/content/u-smjeru-izgubljenih-mogucnosti>, pregledano 16.02.2023.

u Krvavici te zahtjev za njihovo zadržavanje u javnom odnosno državnom vlasništvu i izvornoj funkciji. Dopis je upućen: Vladi Republike Hrvatske, predsjedniku Vlade Andreju Plenkoviću, Ministarstvu zdravstva, Ministarstvu državne imovine, Ministarstvu kulture, s pripadajućim ministrima te medijima. Kao predlagatelji navode se: Udruga za istraživanje, promicanje i zaštitu kulturne baštine Makarskog primorja i Zabiokovlja Kačić (Podgora), Udruga za suvremene umjetničke prakse – Slobodne veze / Projekt Motel Trogir (Zagreb, Trogir), Platforma 9,81 – Institut za istraživanja u arhitekturi (Split, Zagreb), uz stotine zainteresiranih građana, aktivista, kulturnih, zdravstvenih i drugih radnika.

Obzirom da je svijet u to vrijeme zatekla globalna pandemija uzrokovana virusom SARS-CoV-2, svjedočili smo brojnim pucanjima zdravstvenog sustava, manjku bolničkih kapaciteta i preopterećenosti bolnica. U tom okruženju logična promišljanja vodila su do toga da postoje brojni kompleksi čija je primarna svrha bila zdravstvena, a oni su danas napušteni i ne koriste se, baš kao što je slučaj s Dječjim lječilištem i Dječjim selom koji imaju sve potrebne preduvjete za ponovnu regeneraciju prostora (čisti zrak, borova šuma, more, mir). Kao primjer dobre prakse u dopisu se navodi nedaleka *Biokovka* izgrađena šezdesetih godina prošlog stoljeća u sklopu lječilišnog turizma, koja je aktivna i dan danas. Navedeni su brojni argumenti zbog kojih bi se ova dva kompleksa ponovno javno aktivirala u zdravstvenu svrhu i na taj način rasteretili sustav i omogućili liječenje svima kojima je to potrebno. Apelira se na Vladu Republike Hrvatske da odustane od namjere prodaje Dječjeg lječilišta u Krvavici, da se ono obnovi i da mu se vrati originalna funkcija – liječenje respiratornih bolesti djece i odraslih, a da se prodaja Dječjeg sela kod Promajne još jednom razmotri.

„Prodajom navedenih objekata, ide se u smjeru izgubljenih mogućnosti za unapređenje zdravlja građana Republike Hrvatske, a time i društva kao takvog. Aktualna kriza najbolji je smjerokaz nužnosti podizanja, a ne smanjivanja, javnozdravstvenog standarda RH.“⁷⁶

Na kraju su navedeni predsjednici udruga (Kačić, Platforma 9,81, Slobodne veze/Projekt Motel Trogir) kao i lista potpisnika u trenutku objave pisama. Prodaja

⁷⁶Slobodne veze //loose associations, <https://slobodneveze.wordpress.com/2020/05/24/ne-prodaji-djecjeg-ljecilista-u-krvavici-i-djecjeg-sela-kod-promajne/>, pregledano 15.02.2023.

Dječjeg sela nije se realizirala u predviđenom roku što znači da je njegova sudbina nepoznata, a ponovo odigravanje sličnog scenarija vrlo moguće.

Ideja o revitalizaciji koju je Udruga Slobodne veze iznijela u svojem prijedlogu tj. otvorenom pismu nije u potpunosti realna, ali je u kontekstu vremena sasvim razumljiva. Prvenstveno nameće se problem nepostojanja konzervatorskog elaborata, stručnog dokumenta koji se izrađuje za potrebe složenijih zahvata na kulturnom dobru prethodno zaštićenom posebnim rješenjem. Prema zakonu, konzervatorski elaborat može utjecati na tehničko stanje odnosno svojstva kulturnog dobra tj. postojeće građevine.⁷⁷ Osim toga, kapaciteti nekadašnjeg lječilišta, parametri standarda i dimenzija varijabilni su i stoga danas irelevantni. Još jedan od problema koji se nameće svakako je financiranje projekta, bez obzira što je kulturno dobro i što je njegov značaj neupitan, kapaciteti ne zadovoljavaju recipročan odnos ulaganja i zarade. Stoga, revitalizacija objekta i vraćanje prvotne svrhe nije toliko izgledna u budućnosti. Bit će potrebno osmisliti nove načine iskoristivosti ovoga prostora, ukoliko se za to uopće pruži prilika.

⁷⁷Zakon o zaštiti kulturnih dobara (NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21), članak 6., stavak 13.

9. Dječje lječilište u svijesti udruga i lokalne zajednice

„Dok su u ranijim epohama akcije širih slojeva u procesu zaštite bili gotovo iznimna pojava (npr. u Engleskoj 19. st.), s razvitkom aktivnog pristupa nasljeđu stanovništvo se sve jače uključuje u razmatranje problema kulturnih dobara, u odluke o njihovom očuvanju i uređenju kao i u nadzor o njihovom održavanju.“

Potreba za očuvanjem kulturnih dobara razlikuje se u pojedinim zemljama, pa će zapadne zemlje prednjačiti s razvijenim zaštitničkim osjećajem prema nasljeđu za razliku od istočnih europskih zemalja. Kako Marasović 1985. godine primjećuje, tadašnji sistem samoupravnog socijalizma zahtijevao je od stanovništva sudjelovanje u procesu zaštite, iako nije bila na visokoj razini, pojedinac je imao određenu ulogu u očuvanju.⁷⁸

Današnja situacija nešto je drugačija od one u socijalizmu. Naime, danas ne možemo govoriti o generalnoj svijesti i potrebi za očuvanjem kulturnih dobara, ona se očitu na pojedinačnim primjerima i slučajevima interesa. Obzirom na galopirajući razvoj turizma, očekivalo bi se da opća svijest o važnosti naslijeđa postoji i da ona nije primjenjiva samo na pojedina dobra, ali tome nije tako, ona je ovisna o pojedincima, manjim grupacijama koje potiču ostale na promišljanje i djelovanje. U slučaju Krvavica, brojne udruge, volonteri, aktivisti, slučajni sudionici pokrenuli su niz akcija i aktivno sudjeluju u buđenju svijesti o važnosti očuvanja, zaštiti objekta i njegovoj budućnosti.

9.1. *Udruga mArt*

Udruga u kulturi mArt iz Makarske posljednjih pet godina aktivno organizira radionice, vodstva i akcije čišćenja na području lječilišta. Njihov mahom volonterski rad okuplja lokalno, ali i šire stanovništvo koje svojim djelovanjem doprinosi održanju i očuvanju mjesta, a sve to oglašavaju preko svoje službene Facebook stranice. Akcijama žele ukazati na važnost, ali i na nemar institucija koje su zadužene za čuvanje naslijeđa. Suraduju s ostalim udrugama sa šireg područja i stručnjacima, arhitektima, konzervatorima, aktivistima i ostalima zainteresiranim građanima, a sve u svrhu poboljšanja prostora i njegove valorizacije.

Prostor lječilišta doživljavaju kao mjesto susreta raznih uzrasta, interesa i ideja koje spajaju ljude i stvaraju nove mogućnosti i poznanstva. Njihovim djelovanjem mjesto je

⁷⁸ T. MARASOVIĆ, 1985., 49.

oživjelo. Njihov doživljaj revitalizacije nije vraćanje prvobitne funkcije objektu, već ga vide kao nasljeđe koje će biti dostupno i otvoreno svima.

„Osnovna ideja nas u udruzi je da smatramo kako takva vrsta arhitekture neće nikada moći više doći u prvobitnu svrhu i ulogu u kakvoj je bila prije nego da će moći ostati kao nekakav kostur kao skulptura koja se može koristiti na drugačiji način, moći će se ulaziti u prostor i doživljavati ga.“⁷⁹

U sklopu projekta *Gradovi – bolnice* zajedno s udrugom *Intermundia* iz Zagreba organizirali su tri dana aktivnosti vezanih za lječilište u Krvavici. Dvodnevni program pod nazivom *Liječenje lječilišta* održao se 30. i 31. listopada 2021. godine. Kao cilj projekta navodi se poticanje na promišljanje odnosa bolesti i prostornih manifestacija te praksa liječenja. Na taj su način pokušali stvoriti novu sliku o gradovima u kojima živimo, a koje nazivaju mjestom zajedničke bolesti, ali i prostorom zajedničkog ozdravljenja.⁸⁰ Prema riječima sugovornice Divić, prvi dan je bio posvećen čišćenju, pročišćavanju i sebe i prostora, a drugi i treći dan su se održavale razne radionice, stručna vodstva, performansi i dr. (prilog 30) Na akciju su se odazvali i bivši zaposlenici koji su s posjetiteljima podijelili svoje uspomene i iskustva tijekom rada u Krvavici. Među njima i gospođa Vinka Meštrović (Prilog 31). Tijekom stručnog vođenja, arhitekti su objašnjavali funkciju prostora, a publika je aktivno sudjelovala jer su svi imali svoju poveznicu i svoju priču vezanu za kuću, oni koji su živjeli u blizini, koji su tu radili ili pak boravili u prostorijama lječilišta.

„10. mjesec 2021. dva dana akcija, prvo čišćenje pa radionica. Drugog dana smo organizirali šetnju od Makarske do Krvavice, uz fotografiranje, upuštanje u tu priču, doživljaj osjećaja dolaska do arhitekture. Rekreativno smo izgled nekadašnje recepcije kroz participativni performans na kojoj smo dočekali goste, poklonili smo im suvenir, komadić zida ili kamena koji je otpao i bio smeće. Najveća frustracija je zapravo to da se radi o zaštićenom kulturnom dobru koje na sebi nema nikakvu oznaku, nigdje nije zaštićeno osim na papiru. (Prilog 32)“⁸¹

⁷⁹ Transkript intervjua s Tinom Divić (mArt), neobjavljeni tekst, 13.12.2022.

⁸⁰ Udruga mArt Facebook stranica, <https://www.facebook.com/profile.php?id=100079634963126>, pregledano 17.02.2023.

⁸¹ Transkript intervjua s Tinom Divić (mArt), neobjavljeni tekst, 13.12.2022.

Performans *Recepcija* započeo je tako što su volonteri dočekali posjetitelje i sudionike na obnovljenoj, nekadašnjoj, recepciji lječilišta, zaželjeli im dobrodošlicu i potom nastavili program tematske šetnje pod nazivom *Povijest bolesti dječjeg lječilišta* (prilog 33). Nakon spomenutog stručnog vodstva, završnica cijelog programa obilježena je radionicom *Što bi bilo kad bi bilo* na kojoj su sudionici tehnikom kreativne vizualizacije iznosili svoje ideje o tome kako bi lječilište moglo izgledati u budućnosti (prilog 34).⁸²

„Na prvoj akciji smo imali vođenu meditaciju i uspjeli smo naći nacрте od Rikarda Marasovića i to smo podijelili ljudima i svi su pokušali napraviti svoju verziju i svoju viziju kako će izgledati za deset godina. Bilo je jako interesantno, super ideja i svaki put kad netko novi dođe pokaže ti šta vidi i šta bi moglo tu biti. Ljudi odmah imaju ideju, jedan je bio genijalan s idejom da stavimo šatore unutra.“⁸³

Osim toga, organizirana je i tzv. terapijska šetnja pod nazivom *Priroda i društvo* koja je započela u Makarskoj, a odredišni cilj bila je Krvavica. Uz šetnju, sudionici su fotografirali pejzaže i prirodu te tako bilježili svoje doživljaje, a sve dospjele fotografije kasnije su objavljene na virtualnoj izložbi na Facebook stranicama same udruge.⁸⁴

Ovaj program pokazao je koliko zapravo postoji interesa među ljudima koji su voljni odvojiti svoje vrijeme i volonterski pristupiti akcijama za dobrobit arhitekture. Stvorila su se brojna poznanstva i ostvarila trajna veza tajnovitog lebdećeg objekta i slučajnih posjetitelja. Na pitanje o budućim akcijama, sugovornica s entuzijazmom odgovara:

„Već smišljamo neke ideje za iduće ljeto, planiramo od sitnica do toga da nam trebaju milijarde. Prošlo ljeto nam je bila ideja kupiti brojač i staviti na rampu kako bi vidjeli koliko ljudi prolazi jer ovako ti nitko ne vjeruje koliko ljudi tu cirkulira. Možeš ti to nekome reći, ali nitko nema osjećaja da bi tu netko došao

⁸² Udruga mArt Facebook stranica, <https://www.facebook.com/profile.php?id=100079634963126>, pregledano 17.02.2023.

⁸³ Transkript intervjua s Tinom Divić (mArt), neobjavljeni tekst, 13.12.2022.

⁸⁴ Udruga mArt Facebook stranica, <https://www.facebook.com/profile.php?id=100079634963126>, pregledano 17.02.2023.

9.2. Udruga Slobodne veze

Jedna od istaknutijih udruga koja se bavi zaštitom modernističke arhitekture iz druge polovice 20. stoljeća svakako je Udruga Slobodne veze, poznati i pod imenom projekt Motel Trogir. Motel Trogir nastao je 2013. godine, prema riječima članice Nataše Bodrožić, na samom osnutku naglasak je stavljen na zaštitu jadranskih motela arhitekta Ivana Vitića kao i na arhitektonske i urbanističke vrijednosti srednjodalmatinskog modernizma 1960-ih do 1980-ih. Projekt je multidisciplinarnan te okuplja brojne sudionike s različitih područja djelovanja.⁸⁵

Udruga Slobodne veze i HULU Split 2021. godine organizira, već spomenutu, izložbu pod nazivom *(Ne) vjeruj pripovjedaču – slučaj Krvavica* u Salonu Galić u Splitu. Izložba je za cilj imala potaknuti posjetitelje na razmišljanje o ostavštini modernizma te načinu na koji se danas odnosimo prema njemu. Kronološki obrađen slučaj lječilišta u Krvavici od nastanka do današnjeg statusa *quo*. Fotografije, legende, stare razglednice s prikazima lječilišta, osobni predmeti arhitekta i video u zasebnoj prostoriji ispričali su priču o tajanstvenom lebdećem objektu u borovoj šumi čime je šira javnost stekla uvid u jedno vrijedno modernističko djelo na ovom području. Koncept izložbe osmislila je članica ove udruge, Nataša Bodrožić, a kao ko-kustosica sudjelovala je Antonia Vodanović, iz Udruge Kačić.

⁸⁵ B. BENIĆ, 2019., 32.

10. Novi život arhitekture

Prilikom istraživanja ove teme nametala su se različita rješenja koja bi oživjela staru i oronulu, ali reprezentativnu arhitekturu. Ne treba se romantičarski zanositi i razmišljati generalno o obnovi cijelog kompleksa, trebali bi se, za početak, zadovoljiti obnovom barem jednog sektora koji će biti prilagođen svojoj svrsi i koji bi koristio svim zainteresiranim posjetiteljima.

Prije promišljanja o budućoj namjeni prostora, potrebno je posegnuti za prvom metodom zaštite graditeljskog nasljeđa – konzervacijom koja ujedno uključuje i konsolidaciju odnosno održavanje. Kako i Venecijanska povelja iz 1964. godine propisuje - konzervacija spomenika zahtijeva njihovo stalno održavanje.⁸⁶ Obzirom da je budućnost objekta neizvjesna, a o njegovoj namjeni se još znanstveno ne diskutira, potrebno je primijeniti metodu očuvanja postojećeg zdanja dok se ne osmisli moguća adaptacija tj. revitalizacija. Jedan od preduvjeta očuvanja i zaštite kulturnog dobra jest novi život unutar njega i dodjela izgubljene funkcije. Venecijanska povelja preporuča:

„Za osiguranje zaštite spomenika uvijek je povoljnije ako oni imaju neku za društvo korisnu namjenu: davanje takve namjene je prema tome poželjno, ali se pri tome ne smije mijenjati unutrašnji raspored ni izgled građevina. Samo u tim granicama mogu se uzimati u obzir i dozvoljavati preuređenja koja zahtijevaju suvremene potrebe i način života.“⁸⁷

Obzirom da je turizam primaran na pripadajućem prostoru, ne smatram kako je potrebno objekt adaptirati u tom smjeru, što je zapravo gotovo pa i nemoguće zbog standarda prema kojima je izgrađen šezdesetih godina koji su daleko različiti od današnjih što bi dakako uvjetovalo brojne pregradnje i na kraju krajeva gubljenje prvobitne ideje i zamisli arhitekta.

Razmišljajući tako o naslijeđu i neiskoristivosti prostora koji je namijenjen upravo u zdravstvene svrhe, lako se da zaključiti da bi revitalizacija prvobitne ideje išla na ruku svim građanima, a prvenstveno djeci koja i danas boluju od dišnih smetnji. Ne bi bilo potrebno koristiti nikakve destruktivne metode rada kojima bi se postojeći kostur oštetio, trebalo bi ga samo zaliječiti kako bi prodisao – restauracijom i trajnim održavanjem. Već spomenut odnos današnjih i nekadašnjih standarda gradnje i sigurnosti te status zaštite

⁸⁶ T. MARASOVIĆ, 1985., 123.

⁸⁷ ICOMOS, 1964., članak 5, https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf, pregledano: 18.02.2023.

ovu ideju može zagušiti u samom njenom nastanku pa ona ostaje samo svojevrsna maštarija na papiru.

Potrebno je razmišljati segment po segment. Minimalnim intervencijama jedan dio prostora („L“ prizemlje) moglo bi se prenamijeniti u čisti, bijeli izložbeni prostor koji je sam po sebi atraktivan. Atraktivnost arhitekture i njezina pitoresknost odigrale bi prvi korak u privlačenju posjetitelja, a mjesto bi dobilo jedno kulturno zdanje koje bi svakako, ako ćemo već ići i u tom smjeru, obogatilo njegovu turističku ponudu i premjestilo naglasak s ljetnih mjeseci na posjete tijekom cijele godine. Popularizacijom mjesta i obogaćenja njegove ponude drugom vrstom sadržaja – kulturnim sadržajem, klijentela bi postala nešto drugačija nego li ona na koju smo navikli. Bila bi to odlična pozornica za mlade umjetnike pa bi se na taj način mogao otvoriti prostor za raznovrsna umjetnička djelovanja: izložbe, performansi, skupovi, aktivnosti udruga, večeri poezije, dječje predstave, razne interaktivne i edukativne radionice i sl.

Primjerice, prostor za izlaganje za studente raznih umjetničkih akademija, kojima je ionako izazovno pronaći izložbeni prostor u Hrvatskoj. Između ostalog, ostvarile bi se razne suradnje među mladima, uzevši za primjer suradnju muzejsko – galerijskog smjera studenata povijesti umjetnosti i mladih umjetnika koji bi mogli zajedno djelovati. Na taj bi način studenti povijesti umjetnosti izvoditi svoje kustoske prakse i upoznavali suvremena strujanja i domaću scenu, a mladi bi se umjetnici mogli etablirati. Sve u cilju stvaranja kreativnog bauhausovskog okruženja u kojem se rađaju ideje, poznanstva i nova stremljenja, učenja o spoju umjetnosti i njihovom prožimanju te na kraju krajeva njihove povezanosti s praktičnim životom. Osvijestio bi se položaj i važnost arhitekture u kojoj se nalaze te bi se time još jednom doprinijelo svijesti o očuvanju nasljeđa iz prošlog stoljeća. Organizacija bi bila u rukama mladih, a time bi se obnovila prvobitna misao dodjeljivanja ovakvog kompleksa i položaja djeci i mladima.

11. Zaključak

Zaroniti u potpuno novi svijet promišljanja o odnosu prirode i ljudske tvorevine koja je nastala i ostala biljegom minulog vremena, novo je iskustvo svakog istraživača ovog područja. Ostaci Dječjeg lječilišta u Krvavici, svjedoci su ne toliko davnog vremena koje je u naslijeđe ostavilo najbolje tragove socijalističke arhitekture i njenih zakonitosti. Atraktivnost ovoga mjesta u posljednje vrijeme privlači sve veći broj zainteresiranih stručnjaka s raznih područja što će, jednom u budućnosti, uroditi brojnim i raznovrsnim studijama te novim promišljanjima. Cilj ovoga rada bio je upuštanje u nepoznato i želja za doprinosom valorizaciji i spoznaji o važnosti samoga objekta, njegovoj jedinstvenosti i kvaliteti. Kronološkim proučavanjem lječilišta od nastanka do nestanka, iznijete su činjenice važne za razumijevanje konteksta vremena i prostora, ali i samih arhitektonskih elemenata od kojih je u konačnici i sačinjen. Njegova prvobitna namjena, lječilište respiratornih smetnji za djecu vojnih osiguranika, odredila je i njegov oblik, formu i izvedbu, dakle moglo bi se reći kako je funkcija dirigirala formu. Elementi prizemlja i lebdećeg kružnog volumena prilagođeni su dječjem uzrastu u svakom proširenju i suženju, svakom punktu u kojem objekt kao da klaustrofobično stisne odraslu osobu dajući joj do znanja da tu ne pripada. Među prvim elementima koji po svojem karakteru spadaju u ovaj opis jest rampa koja spaja prizemlje u kojem su bile društvene prostorije i lebdeći kat u kojem su se nalazile sobe za djecu, soba za dežurno osoblje i unutarinja terasa. Rampa je jedan od najreprezentativnijih elemenata modernističke arhitekture, no nije toliko korištena u Hrvatskoj koliko u svijetu. Osim toga, promišljanje o funkciji i formi poprima dublje značenje kada se osvrnemo na položaj na kojem je lječilište izgrađeno. Neposredno uz more i plažu, ispod obronaka Biokova kao da je svojevrsni filter za prirodne produkte – sunčeva svjetlost, miris mora, vjetar, šum borova. Upravo sve ono što je potrebno da bi se respiratorne bolesti izliječile ili da bi se stanje djeteta popravilo. Kuća kao da je nenametnuta i da svojim betonskim omotačem ne remeti prirodni balans, a od prirode uzima najbolje.

Obzirom na vojni karakter objekta, njegova izgradnja nije zavedena ni u kakav prostorni i urbanistički plan, a kao takav izostaje i s katastarskih nacрта. Objekt je izgrađen 1963.-1964. godine i narednih godina djeluje u svojoj prvobitnoj namjeni. Njegova svrha se mijenja početkom sedamdesetih godina kada iz primarne zdravstvene prelazi u turističku namjenu. Spletom povijesnih okolnosti i događaja, 1991. godine iz Krvavice odlazi vojska JNA, a tijekom rata objektom upravlja Hrvatska vojska. U tom periodu

bivše lječilište postaje dom za brojne izbjeglice te mjesto koje vojska koristi za svoje potrebe. Postepeno propadanje arhitekture započinje napuštanjem objekta i gubitkom bilo kakve svrhe 2002. godine kada prelazi u ruke državne agencije Club Adriatic. Godinama napuštena zgrada devastirana je ponajviše ljudskom rukom, obzirom da je bilo kakva vrsta nadzora nad njom uklonjena, ona postaje izvor besplatnog materijala, namještaja, tkanine i ostalih potrepština. Prema riječima sugovornika, ona je nakon uklonjenog nadzora u potpunosti bila opremljena, ali nije bilo potrebnu dugo vremena da se iz njezine utrobe razgrabi sav iskoristivi materijal.

Procvat interesa zasnovan je na pronalasku nacrtu arhitekta Rikarda Marasovića i objavi članka Mirande Veljačić *Perje na buri* u 50. broju časopisa *Oris* 2008. godine. Sama arhitektica i njezini istomišljenici iz različitih struka zaslužni su za privremenu zaštitu objekta 2012. godine, da bi 2014. godine Dječje odmaralište-lječilište u Krvavici bilo zavedeno pod trajnu zaštitu pod brojem Z-6385 kao jedinstven primjer moderne arhitekture u Hrvatskoj, a i šire. Nakon toga javnost se probudila, brojne udruge počele su organizirati radionice i razne aktivnosti kojima bi se kod građana pobudila svijest o važnosti očuvanja takve modernističke ostavštine, snimljena je dokumentarna emisija, a pišu se i razni znanstveni radovi na temu Dječjeg lječilišta.

Modernistička arhitektura u Hrvatskoj još nije shvaćena kao nešto dovoljno staro da bi se počelo čuvati, revitalizirati i konzervirati, ali u posljednjih desetak godina takvi stavovi počinju se mijenjati. U cijelom tom procesu, struka je zadužena da svojim radovima, akcijama, procesima naučava građane i promiče vrijednosti betonske arhitekture kako se ona ne bi izbrisala s površine i za sobom ugasnula iskru tadašnjeg vremena.

Pristup proučavanju ove teme nikako nije mogao biti jednosmjernan, bilo je potrebno pronaći odgovarajuću metodologiju proučavanja i upustiti se u interdisciplinarnost koristeći se alatima povijesti umjetnosti i sociologije. Krajnji produkt istraživanja jest objedinjenje poznatih i nepoznatih činjenica na jednom mjestu te njihovo kritičko promišljanje. Osim toga, određeni prostor rada namijenjen je aktivnostima udruga i njihovoj ulozi u procesu shvaćanja važnosti modernističke arhitekture i njenog vapaja za valorizacijom i očuvanjem za buduće generacije. Propadanje arhitekture uvijek je usko povezano s njezinim napuštanjem i gubljenjem funkcije. Obzirom na jedinstvenost i velikodušnost objekta, ne može ga se tek tako prilagoditi sadašnjem

vremenu, kapacitetima i turističkoj potražnji, stoga ne treba ni razmišljati u smjeru vraćanja prvobitne funkcije ili turističke eksploatacije. S konzervatorskog stajališta, jedna od najboljih metoda zaštite ovoga objekta bila bi revitalizacija – vraćanje života u objekt na način da se barem jedan dio objekta koristi u određenu svrhu. Prema mojem mišljenju, objekt bi trebalo osigurati minimalnim intervencijama u prostoru (čišćenje, saniranje, osiguravanje, zatvaranje) koje bi činile na kraju jedan bijeli pano kao podlogu za različite kulturne manifestacije, uz pripadajuće pomoćne prostorije. Recimo, izložbeni prostor za mlade umjetnike, studentske suradnje, dječje radionice, večeri poezije i sl. U takvom kontekstu, fotogeničnost arhitekture odigrala bi ulogu privlačenja publike, mladi bi dobili mjesto koje im je u prvotnoj zamisli i namijenjeno, a Krvavica bi time bila obogaćena novim kulturnim sadržajem koji bi privukao i drugu vrstu klijentele i van turističke sezone. Na taj način, bivše lječilište ne bi bilo osamljeno i prepušteno zubu vremena, u njegovu utrobu vratio bi se mladenački smijeh, veselje i zaigranost, a arhitektura bi obgrlila svoje posjetitelje na isti način kako je to činila i prije melankoličnog propadanja, u svom sjaju i blještavilu.

12. Literatura

M. BABIĆ, J. KIRIGIN, 1976. - Milan Babić, Josip Kirigin, Makarska rivijera, Zagreb, 1976.

B. BENIĆ, 2019. – Božo BeniĆ, Arhitektura traži primjeren odnos, u: Mjera, 1, 2019, 32-39.

A. DERANJA CENOKIĆ – I. JELAVIĆ LIVAKOVIĆ, 2015. – Anuška Deranja Crnokić, Ines Jelavić Livaković, Pravna zaštita poslijeratne arhitekture ostvarene u razdoblju od 1945. do 1990. godine na području Republike Hrvatske – doprinos valorizaciji i očuvanju, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, Vol. 39. No. 39., Zagreb, 2015.,

B. JURAS, 2012. - Branka Juras, predgovor u: *Misli o čuvanju moderne arhitekture*, (ur.) Branka Juras, Branka Valentić, Split, 2012., 4-5.

J. KRANJČEVIĆ, 2012. – Jasenka Kranjčević, Turizam u prostornim planovima makarskog primorja od 1945. do 1990., u: *Makarsko primorje danas. Makarsko primorje od kraja Drugog svjetskog rata do 2011.*, Zagreb, 2012., 211-231.

T. MARASOVIĆ, 1985. – Tomislav Marasović, Aktivni pristup graditeljskom nasljeđu, Zagreb, 1985.

M. MUSTAPIĆ, N. KARAJIĆ, 2012. – Marko Mustapić, Nenad Krajić, Prirodne katastrofe kao čimbenici modernizacije hrvatskog društva: primjer potresa 1962. godine na Makarskom primorju, u: *Makarsko primorje danas. Makarsko primorje od kraja Drugog svjetskog rata do 2011.*, Zagreb, 2012., 297-319.

N. PEVSNER, 1972. – Nikolaus Pevsner, Izvori moderne arhitekture i dizajna, Beograd, Jugoslavija, 1972.

T. PREMERL, 2012. – Tomislav Premerl, Tragovi moderne u poslijeratnoj arhitekturi Hrvatske, u: *Arhitektura u Hrvatskoj 1945.-1985.*, Zagreb, 2012., 21-23.

I. SKOPIN, 1987. – Igor Skopin, In memoriam Rikard Marasović (1913-1987), u: *Čovjek i prostor*, 411., 1987., 5.

N. ŠEGVIĆ, 2012. – Neven Šegvić, Stanje stvari, jedno viđenje, 1945-1985.; biografski podaci, u: *Arhitektura u Hrvatskoj 1945.-1985.*, Zagreb, 2012. (reizdanje iz 1985. godine), 125-129.

K. TAILOR – H. GRANDITS, 2013. – Karin Tailor, Hannes Grandits, Turizam i stvaranje socijalističke Jugoslavije, u: *Sunčana strana Jugoslavije, povijest turizma u socijalizmu*, Zagreb, 2013., 23-55.

V. URLIĆ, 2012., Velimir Urlić, Potres 1962. godine - Makarsko primorje, Zagreb, 2012., 49-50.

M. VELJAČIĆ, 2008. – Miranda Veljačić, Perje na buri, u: *Oris*, 50 (2008), 134-142.

B. VUKONIĆ, 2005. - Boris Vukonić, *Povijest hrvatskog turizma*, Zagreb, 2005.

R. YEOMANS, 2013. - Rory Yeomans, Od odmora do potrošača. Odmor, slobodno vrijeme i ideologija u komunističkoj Jugoslaviji, u: *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, Zagreb, 2013., 89-125.

Internetski izvori

Baška Voda, službene stranice Turističke zajednice općine Baška Voda, <https://baskavoda.hr/krvavica>, pregledano 9.2.2023.

Betonski spavači, dokumentarna serija, Maroje Mrduljas (režiser), 2019., sezona 01, epizoda 03, <https://hulahop.hr/projekti/betonski-spavaci-sezona-1/>, pregledano 3.1.2023.

Društvo Arhitekata Zagreba, <http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/djecje-ljeciliste-u-krvavici-napokon-pod-zastitom,1647.html>, pregledano 26.01.2023.

Geotech d.o.o., <https://www.geotech.hr/>, pregledano 28.3.2023.

HULU, Slobodne veze, (Ne) vjeruj pripovjedaču - slučaj Krvavica, <https://hulu-split.hr/izlozbe/ne-vjeruj-pripovjedacu-slucaj-krvavica/>; pregledano 15.02.2023

Kulturpunkt.hr, U smjeru izgubljenih mogućnosti, <https://www.kulturpunkt.hr/content/u-smjeru-izgubljenih-mogucnosti>, pregledano 16.02.2023.

Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, Javni poziv 5/21 – Dječje selo Promajna, k.o. Bast – Baška Voda, <https://mpgi.gov.hr/natjecaji/nekretnine-13546/kupnja-nekretnine-u-vlasnistvu-republike-hrvatske-u-k-o-bast-baska-voda/javni-poziv-5-21-djecje-selo-promajna-k-o-bast-baska-voda/13633>, pregledano 15.02.2023.

Slobodneveze//loos associations, <https://slobodneveze.wordpress.com/2020/05/24/ne-prodaji-djecjeg-ljecilista-u-krvavici-i-djecjeg-sela-kod-promajne/>, pregledano 15.02.2023.

Udruga mArt Facebook stranica, <https://www.facebook.com/profile.php?id=100079634963126>, pregledano 17.02.2023.

Intervjui

Transkript intervju s Mirandom Veljačić (Platforma, 9,81), neobjavljeni tekst, intervjuist: Antonela Čelan, 19.01.2023.

Transkript intervju s Tinom Divić (mArt), neobjavljeni tekst, intervjuist: Antonela Čelan, 13.12.2022.

Zakonski dokumenti

ICOMOS, 1964. – International Charter for the Conservation and Restoration Monuments and Sites, Venecija (1964.), https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf, pregledano: 12. 12. 2021.

Arhiv

Makarska rivijera, glasilo SSRN općine Makarska, broj 46, 17.X.1975., Godina II., 5.
Arhiv Gradskog muzeja Makarske

The relationship between architecture and space using the example of the Children's health resort in Krvavica

Abstract

The topic of the thesis is the the modernist architectural achievement of Rikard Marasović in Krvavica, near Makarska. The Yugoslav People's Army received land in Krvavica from the municipality of Baška Voda, and in the early 1960s, the construction of the health resort began. The circular, floating volume architecture on the „L“ block was built for the purpose of treating respiratory disorders in the children of military personnel. The building became a military resort in 1973, when its primary health purpose was converted to tourism. The resort remained in this function until 1991, when the Yugoslav People's army left the facility, and it became the property of the Croatian army and a home for war refugees. The building was demilitarized in 2000, when it became the property of the state agency Club Adriatic. Through privatization, supervision over the building was removed, which resulted in the destruction and deterioration of the unique modernist architecture. Miranda Veljačić's published research in the magazine *Oris* dispersed knowledge of the existence of this building, which further encouraged numerous associations, activists, and individuals to engage in the process of protection and preservation. Thanks to the efforts of individuals, the building was preliminarily protected in 2012 and then placed under permanent protection in 2015. The thesis critically examines the process from the beginning of construction to the current status quo in a methodologically interdisciplinary manner, building on a socio-historical-artistic basis, as suggested by the title. It brings together previous research and scant written documents in one place, interweaving them with new facts and knowledge. The goal of the thesis crystallized in the direction of stimulating reflection on the importance and valorization of modernist architecture in Croatia, through the example of the Children's health resort in Krvavica.

Keywords: children's health resort, modern architecture, cultural heritage, Krvavica

13. Prilozi

13.1. Izjava o obavještenom pristanku

Izjava o obavještenom pristanku za sudjelovanje u istraživanju

povodom pisanja diplomskog rada na Odjelu za povijest umjetnosti, ak. God. 2021/2022.,
na temu Odnos prostora i arhitekture na primjeru Dječjeg lječilišta u Krvavici.

Sugovornik/ca:

Istraživačica:

Ovim potpisom potvrđujem da sam dobrovoljno pristao/la sudjelovati u istraživanju i da sam obaviješten/a da se u bilo kojem trenutku istraživanja iz istoga mogu povući. Prije provedbe intervjua, obaviješten/a sam o relevantnim pojedinostima istraživanja i o njima posjedujem odgovarajuće informacije, pa skladno s time ovlašćujem istraživačicu da iskoristi podatke intervjua, isključivo u svrhe pisanja navedenog diplomskog rada. Potvrđujem da sam upoznat/a s etičkim pravilima istraživanja te da mi je po istima zajamčena povjerljivost podataka i zaštita identiteta. Obaviješten/a sam da će, uz moj pristanak, intervju biti snimljen diktafonom te da će snimka, skupa s njenim transkriptom, biti pohranjena na primjeren način.

(Istraživačica)

(Sugovornik/ca)

Mjesto i datum: _____

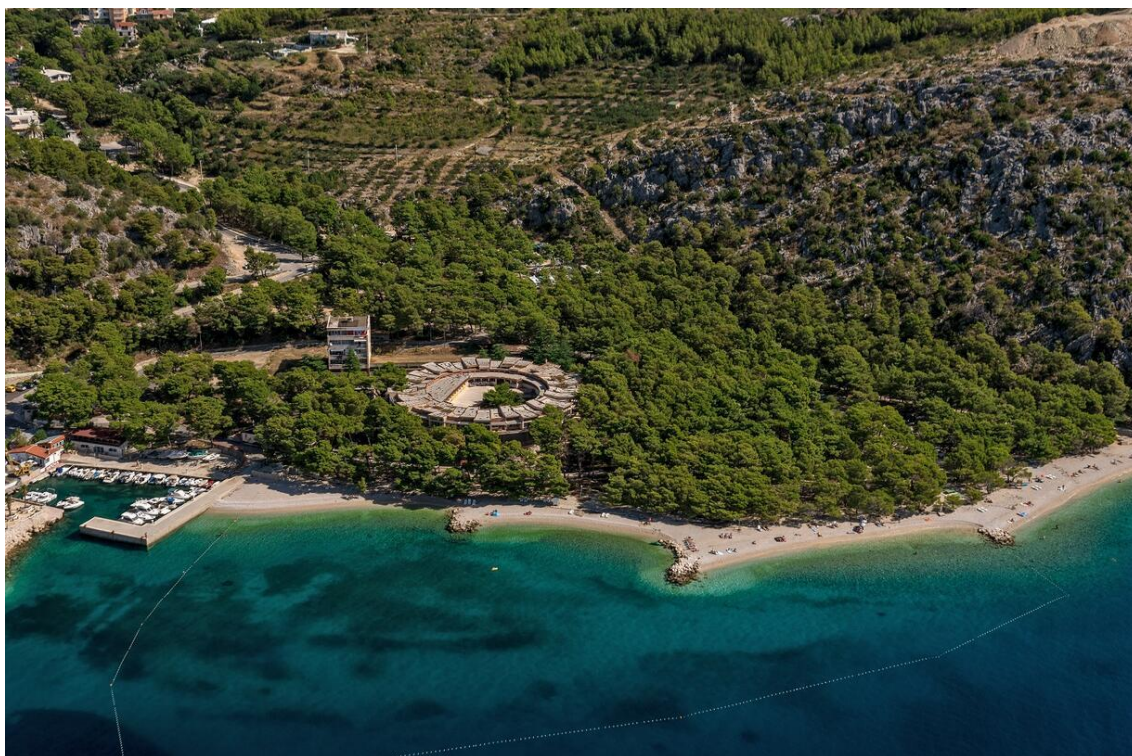
13.2. *Protokol*

1. Možete li se ukratko predstaviti?
2. Što je točno udruga Mart? Čime se bavi, koji su glavni interesi?
3. Kako i kada ste došli do ideje o pokretanju akcije u Krvavici?
 - a) Što je sve uključivalo angažman oko Krvavice?
4. Koja je bila osnovna ideja pokretanja akcije?
5. Kako ste organizirali akciju?
 - a) Tko je sve sudjelovao u organizaciji akcije?
 - b) Koliko je bilo zainteresiranih? Jesu li to bili ljudi samo iz Krvavice i Makarskog primorja ili i šireg područja?
6. Koji su vam sve bili izvori financiranja?
7. Kakav je bio odaziv struke?
8. Kakva je bila medijska popraćenost?
9. Koliko i kako se lokalna zajednica uključila u projekt?
10. Kakav je odraz na lokalnoj zajednici ostavila ta akcija?
 - a) Jesu li se ljudi povezali?
 - b) Jesu li dolazili na akciju zbog atraktivnosti same akcije ili osjećaja povezanosti s objektom?
 - c) Postoji li interes među lokalnom zajednicom za revitalizacijom i ponovnim buđenjem tog objekta?
 - d) Jeste li možda u razgovoru sa sudionicima, vi ili oni, došli do ideje kakva bi namjena prostora mogla biti u budućnosti?
11. U kakvoj je funkciji danas zgrada koja je izgrađena u sklopu lječilišta?
12. Planovi za budućnost?

13.3. Grafički prilozi

Prilog 1. Fotografija, Dječje lječilište u Krvavici - pogled iz zraka. Izvor: M. BABIĆ, J. KIRIGIN, 1976. - Milan Babić, Josip Kirigin, Makarska rivijera, Zagreb, 1976.

Prilog 2. i 3. Fotografije, Krvavica – pogled iz zraka, Izvor: Baška Voda, <https://baskavoda.hr/en/krvavica>, pregledano 15.3.2023.

Prilog 4. Fotografija, razglednica iz Makarske, nepoznata godina. Izvor: arhiv Gradskog muzeja Makarska.

Prilog 5. Fotografije, posljedice potresa 1962. godine u Podgori, Izvor: V. URLIĆ, 2012.- Velimir Urlić, Potres 1962. godine : Makarsko primorje, Makarska, 2012., str. 9.

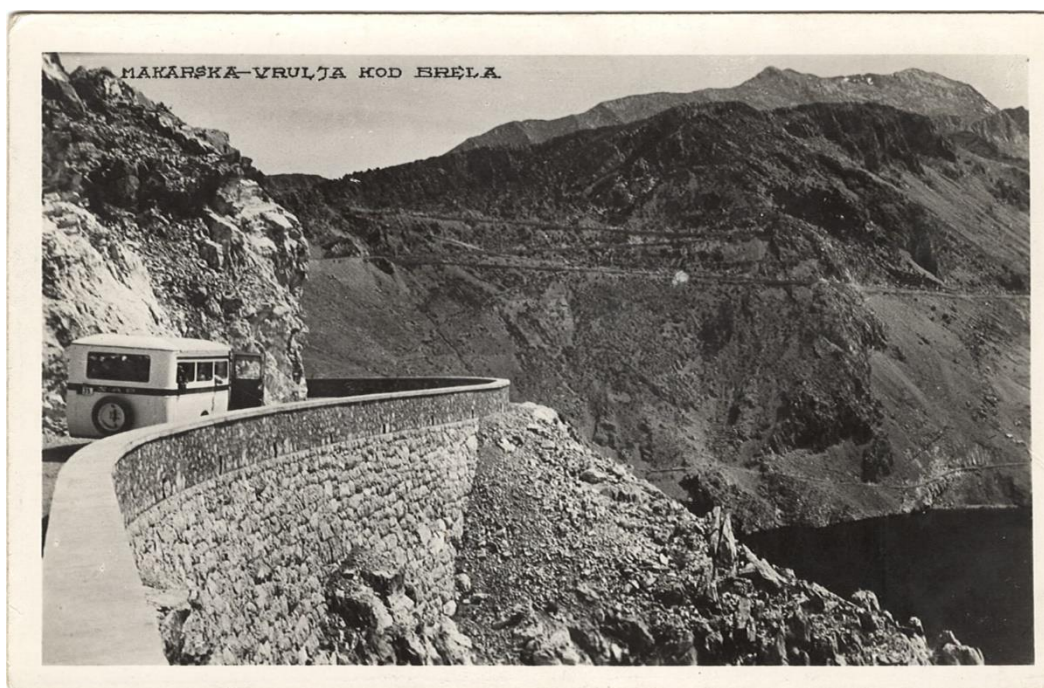
Prilog 6. Fotografija, evakuacija stanovnika netom nakon potresa 1962. godine, Izvor: V. URLIĆ, 2012.- Velimir Urlić, Potres 1962. godine : Makarsko primorje, Makarska, 2012., str. 16.

Prilog 7. Fotografija, odlazak u sabirne centre nakon potresa, Izvor: V. URLIĆ, 2012.- Velimir Urlić, Potres 1962. godine : Makarsko primorje, Makarska, 2012., str. 16.

Prilog 8. Fotografija, izgradnja Jadranske magistrale. Izvor: Geotech d.o.o., <https://www.geotech.hr/jadranska-magistrala-cesta-koja-je-promijenila-hrvatsku/>, pregledano 28.3.2023.

Prilog 9. Fotografija, razglednica s prikazom Jadranske magistrale Vrulja kod Brele – Makarska, kraj 60-ih godina 20. st. Izvor: arhiv Gradskog muzeja Makarska

Prilog 10. Fotografija, razglednica s plaže iz Baške Vode, godina nepoznata. Izvor: arhiv Gradskog muzeja Makarska

Prilog 11. Fotografija, Rikard Marasović. Izvor: 5. I. SKOPIN, 1987. – Igor Skopin, In memoriam Rikard Marasović (1913-1987), u: Čovjek i prostor, 411., 1987., 5.

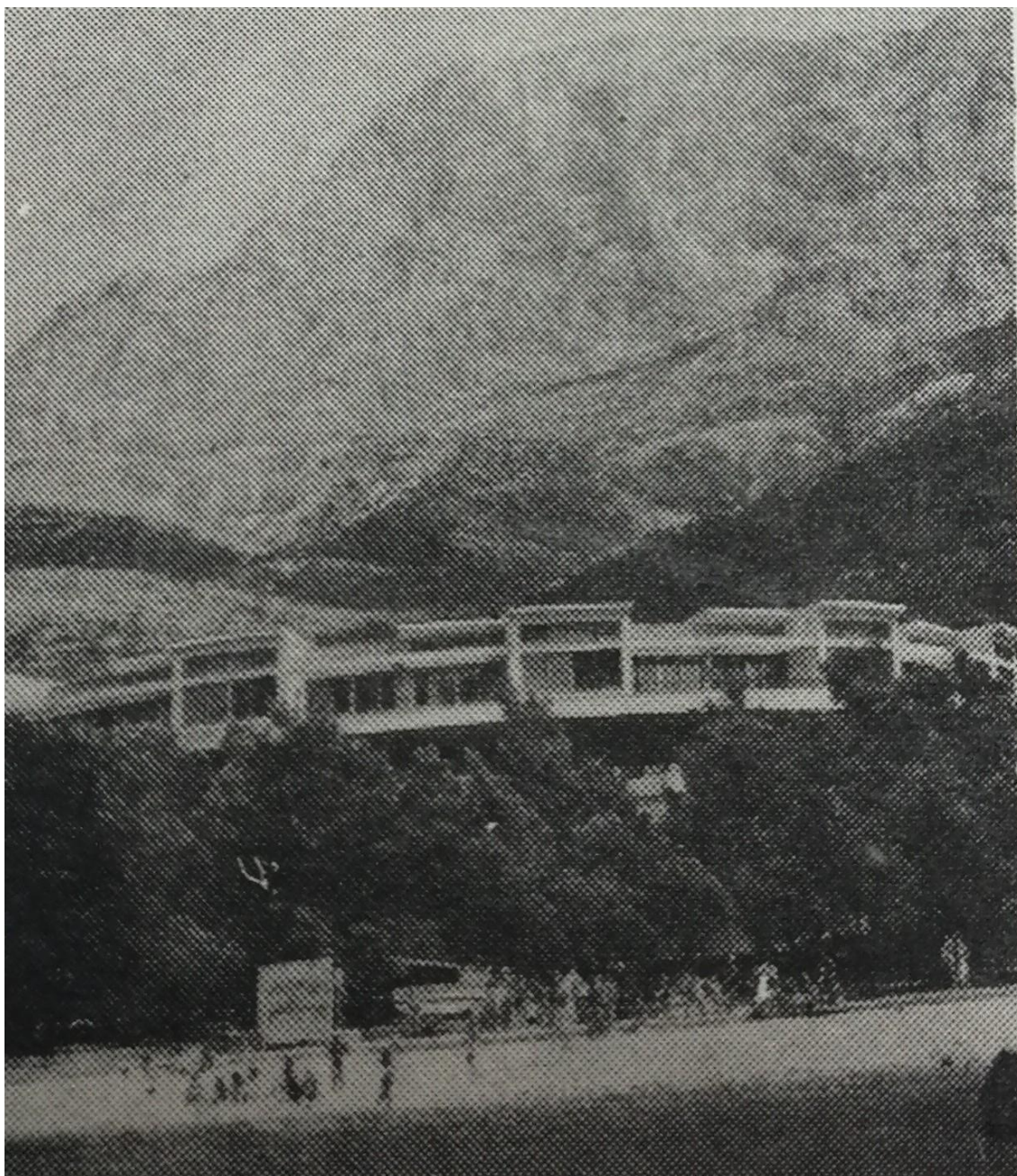
Mjesto		KP	H i TN	M	O	D. lj.	K	KE	SS	V&W	Ukupni smještajni kapaciteti			Iskorišćenost plaže
											1	2	3	
Brela	1	1785	160	-	35	-	-	200	-	-	395	-	-	
	2		1160	-	35	-	-	700	-	-	-	1895	-	
	3		1850	-	35	-	-	500	-	260	-	-	1845	83%
Baška Voda	1	1900	-	-	269	-	350	200	250	-	1069	-	-	
	2		100	-	1469	-	350	800	250	-	-	2869	-	
	3		200	300	369	-	500	600	250	-	-	-	2229	94%
Baška Polje	1	2700	-	-	-	350	-	-	-	-	350	-	-	
	2		2800	-	1200	350	-	-	-	-	-	4350	-	
	3		3000	-	1000	500	-	-	-	-	-	-	3500	100%
Prenjajna	1	1280	-	-	-	340	24	40	-	-	404	-	-	
	2		-	-	500	1340	24	340	-	-	-	2004	-	
	3		-	-	700	340	324	110	-	150	-	-	1624	96%
Bratč	3	320	250	-	-	-	-	50	-	100	-	-	400	100%
Krnjica	1	1200	-	-	-	1200	-	-	-	-	-	-	1200	70%
	2	2000	240	50	200	-	-	20	-	100	610	-	-	
	3		2240	50	1200	-	-	2020	-	100	-	5610	-	
Draženac	1	1340	250	200	-	-	-	120	-	160	-	-	2070	72%
	2	525	225	-	-	-	450	-	-	-	-	-	675	100%
	3	1200	110	-	245	-	380	150	-	-	805	-	-	
Podgora	1		1310	-	1245	-	530	650	-	-	-	3735	-	
	2		480	-	325	-	530	350	-	-	-	-	1685	100%
	3		13040	510	50	740	690	754	610	250	100	3713	-	-
Ukupno	1		7610	50	5640	1690	904	4410	250	100	-	20.663	-	
	2		3425	330	2640	2040	1804	1830	250	670	-	-	15.218	83%

Legenda: KP – kapaciteti plaže, H i TN – hoteli i turistička naselja, M – moteli, O – odmarališta, D. lj. – djelijska ljetovališta, K – kampovi, KE – kućna radinosti, SS – smještaj u školama, V&W – vile i vikendice, 1 – postojeći kapaciteti, 2 – ranije predloženi kapaciteti od N.O.-a, 3 – kapaciteti predloženi regionalnim planom

Izvor: Regionalni plan turističke izgradnje obalnog područja od Brela do Podgora, 1961.

Tablica 3.
Planirani smještajni kapaciteti od Brela do Podgora prema vrsti smještaja i broju ležajeva

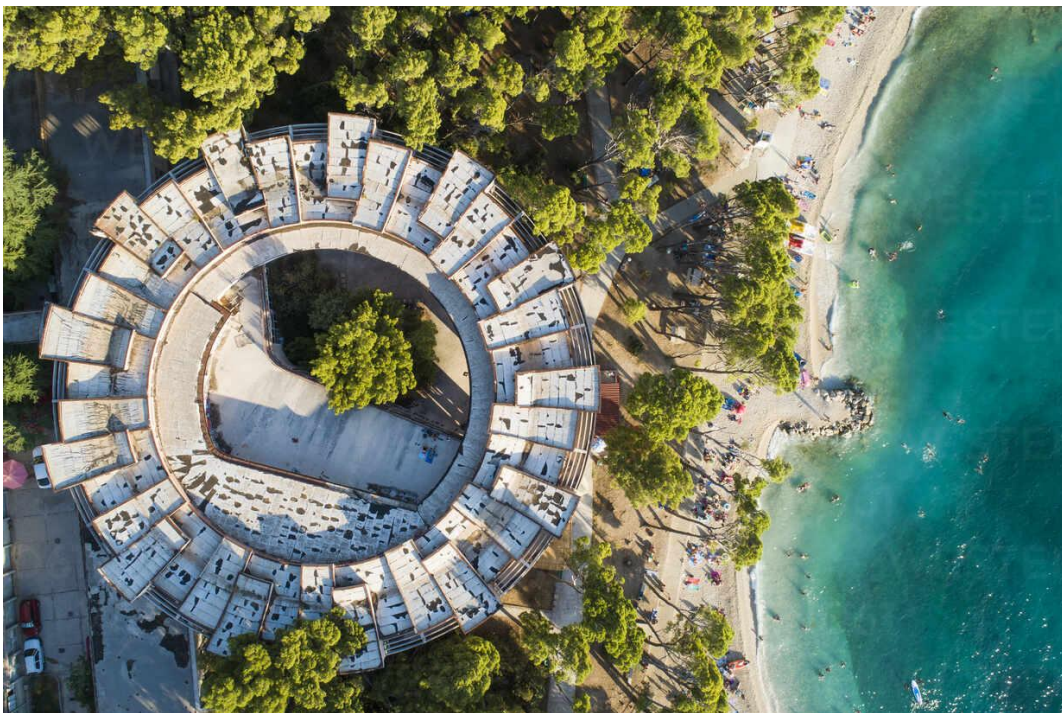
Prilog 12. Tablica, planirani smještajni kapaciteti od Brela do Podgora prema vrsti smještaja i broju ležajeva. Izvor: 6. J.KRANJČEVIĆ, 2012. – Jasenka Kranjčević, Turizam u prostornim planovima makarskog primorja od 1945. do 1990., u: Makarsko primorje danas. Makarsko primorje od kraja Drugog svjetskog rata do 2011., Zagreb, 2012., str. 219.

Prilog 13. Fotografija, isječak iz novina, prikaz Dječjeg lječilišta u Krvavici. Izvor: Makarska rivijera, glasilo SSRN Općine Makarska, br. 38., 27.6.1975., godina II, str.7.

Prilog 14. Razglednica s prikazom Dječjeg lječilišta u Krvavici. Izvor: arhiv Gradskog muzeja Makarska

Prilog 15. Fotografija, tlocrtna fotografija Dječjeg lječilišta. Izvor: Westend61, <https://www.westend61.de/de/imageView/AAEF13489/luftaufnahme-eines-verlassenen-kurortes-am-strand-von-kravica-in-der-naeche-von-makarska-kroatien>, pregledano 15.3.2023.

Prilog 16. Fotografija, rampa u predvorju, rezultat dugogodišnje devastacije. Autor fotografije: Antonela Čelan

Prilog 17. Fotografija lebdećeg prstena s unutarnje strane, rezultat dugogodišnje devastacije. Autor fotografije: Antonela Čelan

Prilog 18. Fotografija sobe, rezultat dugogodišnje devastacije. Autor fotografije: Antonela Čelan

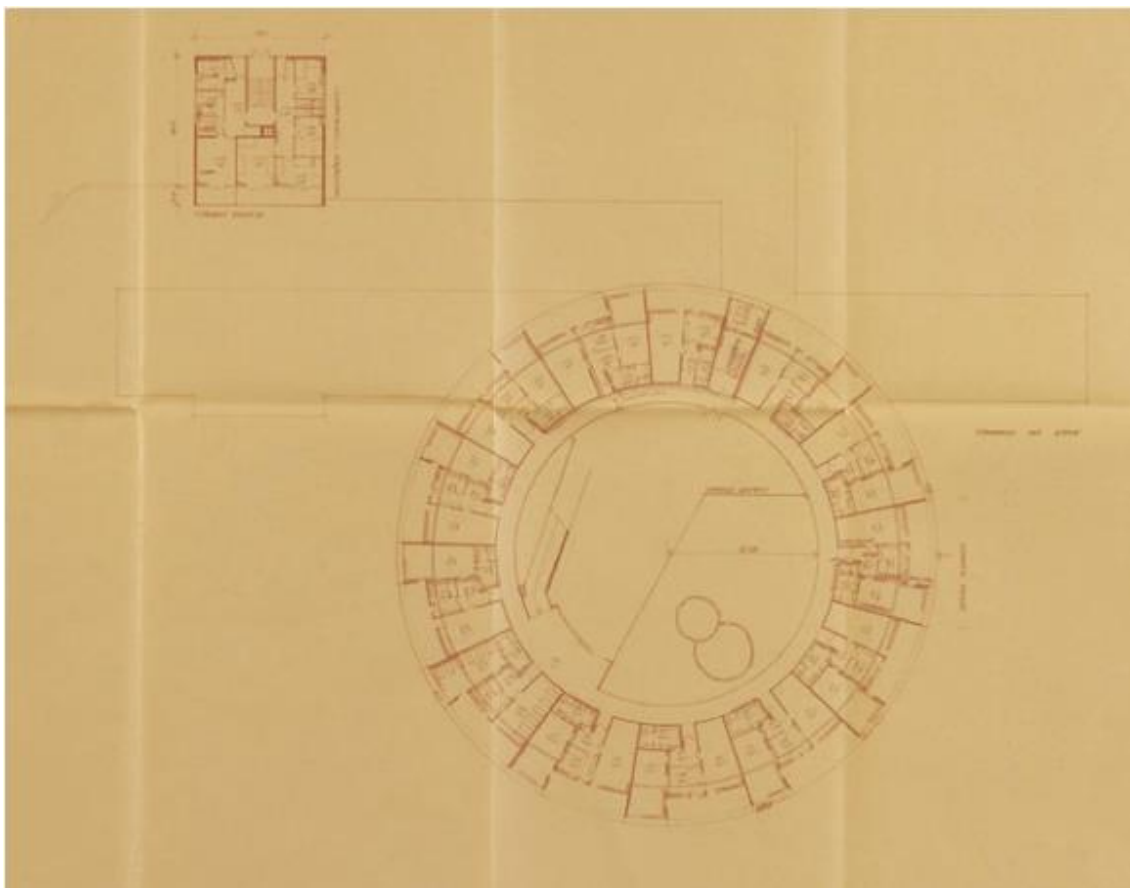
Prilog 19. Fotografija unutrašnjosti sobe s balkonom, rezultat dugogodišnje devastacije. Autor fotografije: Antonela Čelan

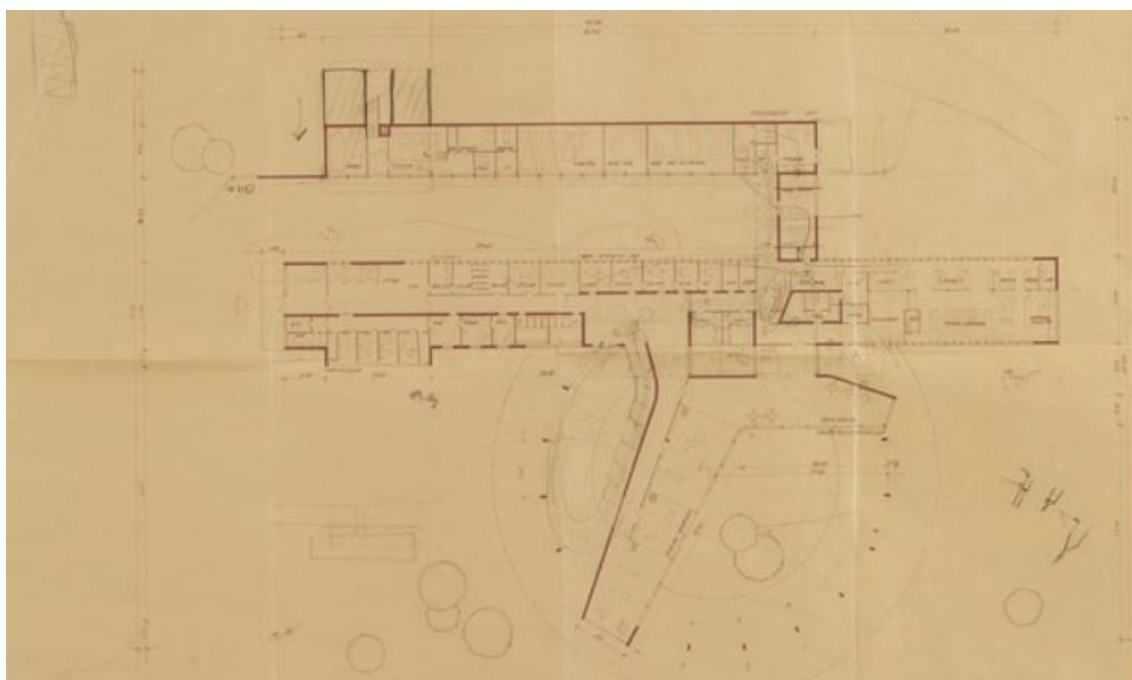
Prilog 20. Fotografija, pogled prema Biokovu s gornje terase objekta. Autor fotografije: Antonela Čelan

Prilog 21. Fotografija nacrt, perspektivni prikaz. Izvor: M. VELJAČIĆ, 2008. – Miranda Veljačić, Perje na buri, u: Oris, 50 (2008), 139.

Prilog 22. Fotografija nacrt, tlocrt. Izvor: M. VELJAČIĆ, 2008. – Miranda Veljačić, Perje na buri, u: Oris, 50 (2008), 141.

Prilog 23. Fotografija nacrt, tlocrt prizemlja. Izvor: M. VELJAČIĆ, 2008. – Miranda Veljačić, Perje na buri, u: Oris, 50 (2008), 140.

Prilog 24. Fotografija, drvena stolica dječjeg uzrasta. Autor fotografije: Antonela Čelan

Prilog 25. Fotografija, odnos arhitekture i okoliša. Autor fotografije: Izv. prof. dr. sc. Željko Miletić

Prilog 26. Fotografija, odnos arhitekture i okoliša. Autor fotografije: Izv. prof. dr. sc. Željko Miletić

Prilog 27. Fotografije, rampa koja povezuje prizemlje i sobe. Autor fotografije: Antonela Čelan

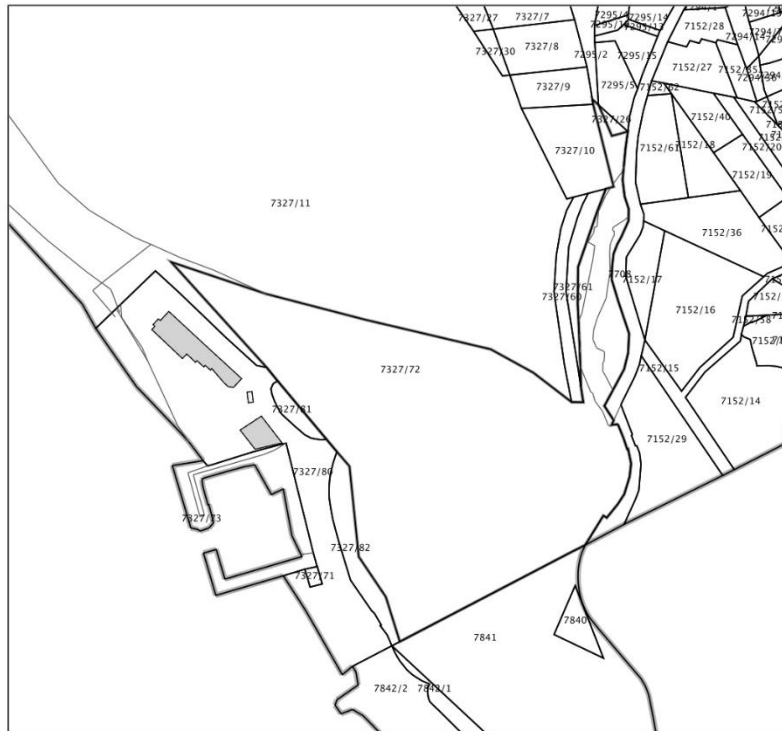
REPUBLIKA HRVATSKA
DRŽAVNA GEODETSKA UPRAVA
PODRUČNI URED ZA KATASTAR SPLIT
ISPOSTAVA ZA KATASTAR NEKRETNINA MAKARSKA

NESLUŽBENA KOPIJA
K.o. BAST-BAŠKA VODA
k.č.br.: 7327/72 , 7327/72

Stanje na dan: 17.01.2023.
OSS evidencijski broj: 125863/2023

IZVOD IZ KATASTARSKOG PLANA

Mjerilo 1:2000
Izvorno mjerilo 1:2880

Prilog 28. Izvod iz katastarskog plana, K.o. Bast – Baška Voda. Izvor: e-Građanin,
<https://gov.hr/hr/zemljisnknjizni-izvadak/1308>, pregledano 17.1.2023.

Opći podatci

Naziv dobra:	Dječje odmaralište-lječilište
<i>Naziv dobra (eng):</i>	
Lista i registarski broj:	Nepokretna pojedinačna, Z-6385
Pravni status:	Zaštićeno kulturno dobro
Vrsta:	Nepokretna pojedinačna
Klasifikacija:	javne građevine
Datacija:	1963 g. n.e. - 1964 g. n.e.
Autor:	Rikard Marasović
UNESCO:	

Smještaj kulturnog dobra

Županija:	Splitsko-dalmatinska županija
Grad/općina:	BAŠKA VODA
Adresa:	Krvavica

Nadležni konzervatorski odjel

Naziv KO:	Konzervatorski odjel u Splitu za područje Splitsko-dalmatinske županije
Adresa KO:	Porinova 2
Telefon:	021 305 400
e-mail:	radoslav.buzancic@min-kulture.hr

Opis

Dječje odmaralište - lječilište u Krvavici izgrađeno je 1963.-1964. za potrebe liječenja i rehabilitacije djece vojnih osiguranika, usred guste borove šume na obali mora. Projektant je Rikard Marasović. Kružni lebdeći volumen na stupovima dominira kompleksom. U prizemnom dijelu nalazi se polifunkcionalni prostor za odmor i igru djece „L“ oblika koji diferencira unutrašnji prostor kružnog dvorišta od prirodnog krajolika borove šume. Gospodarsko servisni blok, funkcionalno odvojen od lječilišnog i djelomično ukopan u teren, izveden je u ortogonalnom rasteru. Decentan postav građevine unutar šume u neposrednoj blizini morske obale, dinamična spirala kretanja koja sve prostore čini aktivnima, „lebdeća“ struktura sa otvorenim prostorom u sredini koja rastvara volumen omogućavajući njegovo povezivanje s prirodom, inventivna konstrukcija i iznad svega suptilan odgovor na imaginaciju dječjeg svijeta, čine ovaj objekt izuzetnim primjerom skladnog i organičnog odnosa arhitekture, njezine funkcije i krajolika. Riječ je o jedinstvenom

Podatci na datum: 24.01.2023.

Podatci nisu službeni i mogu se koristiti isključivo u informativne svrhe.

Prilog 29. Trajna zaštita Dječjeg lječilišta u Krvavici i upis u Registar pod oznakom Z-6385 kao nepokretno kulturno dobro RH. Izvor: Registar kulturnih dobara RH, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/>, pregledano 24.1.2023.

Prilog 30. Fotografija, projekt *Gradovi – bolnice*, program *Liječenje lječilišta* u organizaciji udruga mArt i Intermundia. Akcija čišćenja. Izvor: Facebook stranica Udruge u kulturi mArt: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100079634963126>, pregledano: 28.3.2023.

Prilog 31. Fotografija, projekt *Gradovi – bolnice*, program *Liječenje lječilišta* u organizaciji udruga mArt i Intermundia. Vinka Meštrović, bivša zaposlenica. Izvor: Facebook stranica Udruge u kulturi mArt: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100079634963126>, pregledano: 28.3.2023.

Prilog 32. Fotografija, projekt *Gradovi – bolnice*, program *Liječenje lječilišta* u organizaciji udruga mArt i Intermundia. Suveniri za sudionike akcije. Izvor: Facebook stranica Udruge u kulturi mArt:

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100079634963126>, pregledano: 28.3.2023.

Prilog 33. Fotografija, projekt *Gradovi – bolnice*, program *Liječenje lječilišta* u organizaciji udruga mArt i Intermundia. Performans *Recepcija*. Izvor: Facebook stranica Udruge u kulturi mArt:

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100079634963126>, pregledano: 28.3.2023.

Prilog 34. Fotografija, projekt *Gradovi – bolnice*, program *Liječenje lječilišta* u organizaciji udruga mArt i Intermundia. Radionica *Što bi bilo kad bi bilo* . Izvor: Facebook stranica Udruge u kulturi mArt:

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100079634963126>, pregledano: 28.3.2023.